

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ОДЕСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

«___» _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавр
зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»
ОПП «Фінанси, фінансовий менеджмент та страхування»
за темою:
«Фінансова безпека держави в умовах воєнного стану»

Виконавець:

Студентка 4 курсу гр 7 ЦЗФН
Бондаренко Марія Олександрівна
/підпис/

Науковий керівник:

д.е.н., проф. кафедри фінансів
Жердецька Лілія Вікторівна
/підпис/

Одеса 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ	
ДЕРЖАВИ.....	7
1.1. Сутність фінансової безпеки держави	7
1.2. Науково-методичні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки держави	14
РОЗДІЛ 2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ В	
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	29
2.1. Сучасний стан та загрози фінансовій безпеці держави.....	29
2.2. Оцінювання ризиків і загроз борговій безпеці держави.....	39
2.3. Підтримка фінансової безпеки України міжнародними партнерами.....	47
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	52
3.1. Зарубіжний досвід забезпечення фінансової безпеки та можливості його адаптації в Україні.....	52
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89

ВСТУП

Глобальні економічні зрушення, посилення геополітичної нестабільності та кризові явища у світовому фінансовому просторі суттєво підвищують значення фінансової безпеки держави як базової умови збереження економічного суверенітету та національної стійкості. Для України ця проблема набула особливо критичного характеру в період дії воєнного стану, коли фінансова система функціонує в умовах постійного дефіциту ресурсів, високої невизначеності та значного навантаження на державні фінанси. Повномасштабна війна спричинила масштабне скорочення виробничого потенціалу, втрату частини економічно активних територій, порушення логістичних ланцюгів, зростання витрат на сектор безпеки й оборони та суттєве посилення залежності державного бюджету від міжнародної фінансової допомоги. Одночасно спостерігаються негативні тенденції у сфері інвестиційної активності, валютної стабільності та боргової стійкості держави.

За сучасних умов забезпечення фінансової безпеки виходить далеко за межі традиційного контролю за бюджетними та монетарними показниками. Йдеться про формування комплексної системи фінансової стійкості, здатної оперативно реагувати на кризові виклики, підтримувати безперервність функціонування державних інститутів та гарантувати виконання соціальних і оборонних зобов'язань. В умовах війни фінансова безпека фактично стає одним із визначальних чинників обороноздатності країни, оскільки рівень фінансової спроможності держави безпосередньо впливає на можливості фінансування військових потреб, реалізації програм соціального захисту населення та забезпечення макроекономічної стабільності.

Крім того, сучасний етап розвитку економіки характеризується активною цифровізацією фінансової сфери, зростанням ролі міжнародних фінансових інституцій та посиленням кіберзагроз, що формує нові ризики для фінансової системи держави. У воєнний період особливого значення набуває

здатність держави забезпечувати стабільність банківського сектору, ефективність податкового адміністрування, контроль за державним боргом і прозорість використання міжнародної допомоги. Власне, фінансова безпека сьогодні є не лише економічною категорією, а й стратегічним інструментом збереження державності та підтримання довіри з боку міжнародних партнерів.

Теоретичні та прикладні аспекти фінансової безпеки держави знайшли відображення у працях багатьох українських і зарубіжних науковців, зокрема О. Барановського, І. Бінька, В. Шлемка, В. Мунтіяна, Т. Кізими, І. Пасіновича, В. Гутака, С. Мельника, Дж. Кейнса, А. Полторака та інших. У наукових дослідженнях розкрито сутність фінансової безпеки, визначено її структурні компоненти, систему індикаторів, підходи до оцінювання та механізми державного регулювання. Проте сучасні реалії воєнного стану потребують поглибленого переосмислення існуючих наукових підходів, оскільки традиційні моделі забезпечення фінансової стабільності в умовах повномасштабної війни виявляються недостатньо ефективними.

На сьогодні особливо актуальними залишаються питання підвищення ефективності бюджетної політики в умовах дефіциту фінансових ресурсів, забезпечення боргової безпеки держави, мінімізації інфляційних ризиків, протидії валютним коливанням та формування ефективної системи управління фінансовими ризиками. Особливої уваги потребує проблема раціонального використання міжнародної фінансової допомоги, оскільки саме зовнішня підтримка стала одним із ключових джерел забезпечення макрофінансової стабільності України у період війни. На нашу думку, у довгостроковій перспективі фінансова безпека держави має ґрунтуватися не лише на залученні зовнішніх ресурсів, а й на посиленні внутрішнього економічного потенціалу, розвитку національного виробництва, детінізації економіки та зміцненні фінансової дисципліни.

Таким чином, дослідження фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим як з наукової, так і з практичної точки зору. Необхідність адаптації фінансової політики до умов воєнної економіки,

формування нових механізмів фінансової стійкості та забезпечення ефективного функціонування фінансової системи визначають актуальність подальших досліджень у цій сфері.

Мета дипломної роботи полягає у поглибленні теоретико-методичного обґрунтування та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму забезпечення фінансової безпеки України в умовах воєнного стану.

Для досягнення поставної мети були вирішені такі **завдання**:

- досліджено сутність фінансової безпеки держави;
- розкрито науково-методичні підходи щодо оцінювання рівня фінансової безпеки держави;
- проаналізовано сучасний стан та загрози фінансовій безпеці держави;
- оцінено ризики і загрози борговій безпеці держави;
- висвітлено підтримку фінансової безпеки України міжнародними партнерами;
- досліджено зарубіжний досвід забезпечення фінансової безпеки та можливості його адаптації в Україні й сформовано рекомендації щодо шляхів оптимізації.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є економічні відносини, що формуються у процесі забезпечення фінансової безпеки України під впливом воєнних викликів.

Методологічну основу роботи у процесі дослідження застосовано методи аналізу та синтезу для визначення сутності фінансової безпеки, її складових елементів і чинників впливу. Системний підхід дав можливість розглядати фінансову безпеку як цілісну багаторівневу систему, взаємопов'язану з економічною, бюджетною, валютною, банківською та борговою політикою держави.

Метод порівняльного аналізу використано для зіставлення сучасного стану фінансової системи України з досвідом інших держав, які

функціонували в умовах воєнних чи кризових викликів, а також для оцінювання динаміки ключових макрофінансових показників у довоєнний та воєнний періоди. Економіко-статистичні методи дали змогу проаналізувати тенденції зміни бюджетного дефіциту, державного боргу, рівня інфляції, валютного курсу, міжнародних резервів та інших індикаторів фінансової безпеки.

Для визначення перспектив зміцнення фінансової стійкості держави та оцінювання потенційних ризиків застосовано методи економічного моделювання і стратегічного прогнозування, що дозволило сформулювати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності державної фінансової політики в умовах нестабільності. Крім того, у роботі використано елементи структурно-функціонального підходу для дослідження механізмів взаємодії фінансових інститутів у період воєнного стану.

Інформаційною базою дослідження стали нормативно-правові акти України, що регулюють сферу фінансової та економічної безпеки, офіційні статистичні матеріали Національного банку України, Міністерства фінансів України, Державної служба статистики України, а також аналітичні звіти міжнародних фінансових інституцій - Міжнародний валютний фонд і Світовий банк. Значну увагу приділено сучасним науковим публікаціям вітчизняних та зарубіжних учених, присвяченим проблематиці фінансової безпеки, макрофінансової стабільності та антикризового державного управління.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків. Загальний обсяг роботи становить 89 сторінок. Основний зміст викладено на 78 сторінках. Робота містить 5 рисунків, 15 таблиць, при написанні використано 80 джерел літератури.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Сутність фінансової безпеки держави

Фінансова безпека держави посідає провідне місце у структурі національної безпеки, оскільки саме від її рівня залежить здатність країни підтримувати макроекономічну стабільність, забезпечувати виконання державних і соціальних функцій, підтримувати економічний розвиток та ефективно реагувати на внутрішні й зовнішні виклики. У сучасних умовах фінансова безпека розглядається як такий стан функціонування фінансової системи, за якого держава здатна результативно акумулювати, перерозподіляти та використовувати фінансові ресурси з метою забезпечення економічного зростання, соціальної рівноваги та фінансової незалежності.

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до трактування поняття «фінансова безпека», оскільки різні дослідники акцентують увагу на окремих аспектах цієї категорії. Частина науковців розглядає її як складову економічної безпеки, тоді як інші виокремлюють фінансову безпеку як самостійну категорію фінансової науки. Так, О. І. Барановський у монографії «Фінансова безпека» [1] характеризує її як «стан фінансової системи, який забезпечує захищеність національних інтересів у фінансовій сфері, стабільність грошового обігу, збалансованість бюджетно-податкової системи та ефективність фінансових інститутів». Автор наголошує, що ключовою умовою фінансової безпеки є підтримання достатнього рівня фінансової стійкості, який дозволяє державі протидіяти деструктивним економічним впливам.

Науковці І. Ф. Бінько та В. Т. Шлемко трактують фінансову безпеку як «стан фінансової системи держави, що гарантує їй можливість самостійно формувати фінансову політику, підтримувати платоспроможність, забезпечувати соціальні потреби населення та ефективно реагувати на кризові

явища» [2]. На їхню думку, фінансова безпека повинна розглядатися не лише через призму стабільності, але і як здатність фінансової системи адаптуватися до трансформацій економічного середовища та швидко реагувати на кризові процеси.

У працях В. І. Мунтіяна фінансова безпека досліджується як важливий елемент економічної безпеки держави та визначається як «сукупність фінансових відносин, механізмів і важелів, спрямованих на захист фінансових інтересів держави, суб'єктів господарювання та населення від внутрішніх і зовнішніх загроз» [3]. Дослідник особливу увагу приділяє ролі державної фінансової політики, розглядаючи її як основний інструмент забезпечення стабільності фінансової системи та формування безпечного економічного середовища.

Т. О. Кізима акцентує увагу на процесному характері фінансової безпеки, зазначаючи, що вона є не лише певним станом фінансової системи, а й безперервним процесом забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів, спрямованим на реалізацію економічних інтересів держави та суспільства [4]. Такий підхід підкреслює необхідність постійного вдосконалення механізмів фінансового управління відповідно до сучасних викликів.

У новітніх наукових дослідженнях поняття фінансової безпеки значно розширюється. Зокрема, І. Пасінович і В. Гутак визначають її як «комплексну систему захисту фінансових інтересів держави, бізнесу й домогосподарств, що забезпечує стійкість економічного розвитку навіть за умов кризових явищ» [5]. Науковці підкреслюють важливість взаємозв'язку фінансової, економічної та корпоративної безпеки, розглядаючи їх як складові єдиного механізму забезпечення економічної стійкості держави.

С. І. Мельник у докторській дисертації характеризує фінансову безпеку як «стан, який характеризується здатністю держави підтримувати фінансову рівновагу, ефективно управляти ризиками та забезпечувати розвиток фінансової системи на основі інновацій та інвестицій» [6]. Автор звертає увагу

на необхідність поєднання фінансової стабільності з інноваційним розвитком та інвестиційною активністю як передумови довгострокової економічної стійкості.

На думку А. С. Полторака, в умовах глобалізації та зростання міжнародної фінансової взаємозалежності фінансова безпека набуває стратегічного характеру, оскільки саме вона забезпечує конкурентоспроможність національної економіки, стабільність грошової одиниці та фінансовий суверенітет держави [7]. Учений наголошує, що в сучасному світі фінансова безпека безпосередньо впливає на можливість держави проводити незалежну економічну політику та захищати власні національні інтереси.

Отже, узагальнення наукових підходів дозволяє визначити фінансову безпеку держави як комплексний стан захищеності фінансової системи від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує стабільне функціонування економіки, ефективність діяльності фінансових інститутів та спроможність держави реалізовувати власну фінансово-економічну політику в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

У сучасних умовах фінансова безпека держави являє собою складну багатокомпонентну систему, що об'єднує низку взаємозалежних елементів, кожен із яких впливає на рівень стійкості національної економіки та стабільність фінансової системи. Її ефективне функціонування можливе лише за умови комплексного підходу, який передбачає взаємодію бюджетної, боргової, банківської, валютної, інвестиційної, податкової, грошово-кредитної та зовнішньоекономічної складових. Саме збалансований розвиток цих елементів формує основу фінансової незалежності держави та її здатності протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Однією з базових складових фінансової безпеки є бюджетна безпека, яка відображає рівень збалансованості державних фінансів та ефективність бюджетної політики. Її сутність полягає у здатності держави забезпечувати стабільне фінансування своїх функцій, своєчасно виконувати фінансові

зобов'язання та підтримувати необхідний рівень соціально-економічного розвитку. Важливими показниками бюджетної безпеки виступають обсяг бюджетного дефіциту, стійкість доходної частини бюджету, рівень залежності від запозичень та результативність податкової системи. Порушення бюджетної збалансованості негативно впливає на фінансову стабільність держави, посилює боргові ризики та обмежує можливості економічного розвитку [8].

Не менш важливе значення має боргова безпека, яка характеризує рівень державного боргу та спроможність держави виконувати свої боргові зобов'язання без загрози для макроекономічної стабільності. Основними критеріями оцінювання є співвідношення державного боргу до валового внутрішнього продукту, структура внутрішніх і зовнішніх запозичень, частка короткострокових боргових зобов'язань та витрати на їх обслуговування. Надмірне боргове навантаження підвищує фінансову залежність держави від зовнішніх кредиторів, негативно впливає на інвестиційну привабливість країни та посилює ризики фінансової нестабільності [9].

Важливою складовою фінансової безпеки виступає банківська безпека, яка визначає рівень стійкості банківської системи та її здатність забезпечувати безперервність фінансово-кредитних процесів. Стан банківської безпеки оцінюється через показники ліквідності банків, рівень проблемної заборгованості, достатність капіталу та ефективність банківського регулювання. Надійна банківська система створює умови для стабільного функціонування грошового обігу, забезпечує кредитування економіки та підтримує довіру населення до фінансових інститутів [10].

Валютна безпека безпосередньо пов'язана зі стабільністю національної грошової одиниці та здатністю держави підтримувати рівновагу валютного ринку. Її ключовими характеристиками є достатній рівень міжнародних резервів, стабільність валютного курсу, контроль інфляційних процесів та збалансованість зовнішньоторговельних операцій. Валютна стабільність відіграє важливу роль у формуванні довіри інвесторів, підтриманні

передбачуваності фінансового середовища та забезпеченні макроекономічної рівноваги [11].

Суттєвий вплив на загальний рівень фінансової безпеки має інвестиційна безпека, яка характеризує здатність держави формувати сприятливі умови для залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій. Її стан залежить від політичної стабільності, якості державного управління, ефективності правової системи, рівня податкового навантаження та результативності антикорупційної політики. Недостатній рівень інвестиційної безпеки спричиняє відтік капіталу, скорочення інвестиційної активності та уповільнення економічного розвитку [12].

Одним із визначальних чинників фінансової стійкості держави є податкова безпека, яка забезпечує формування стабільної дохідної бази бюджету та підтримання ефективного функціонування податкової системи. Вона характеризується рівнем податкового навантаження, ефективністю податкового адміністрування, справедливістю розподілу податкових зобов'язань та здатністю податкової системи стимулювати економічну активність. Надмірний податковий тиск може сприяти поширенню тіньової економіки, тоді як недостатній рівень податкових надходжень створює ризики бюджетної нестабільності [13].

Важливою складовою фінансової безпеки є також грошово-кредитна безпека, яка визначає рівень стабільності грошового обігу, контроль за інфляційними процесами та доступність кредитних ресурсів для економіки. Її ефективність значною мірою залежить від результативності монетарної політики центрального банку, рівня монетизації економіки та загального стану банківської системи. Порушення грошово-кредитної рівноваги може призвести до посилення інфляційного тиску, девальвації національної валюти та зниження реальних доходів населення [14].

Зовнішньоекономічна безпека характеризує рівень захищеності держави у сфері міжнародних економічних відносин та відображає її спроможність підтримувати стабільність зовнішньоторговельних процесів, оптимальну

структуру експорту й імпорту, а також допустимий рівень залежності від зовнішніх фінансових ресурсів і міжнародних ринків. Важливими складовими цього виду безпеки є збалансованість платіжного балансу, конкурентоспроможність національної економіки та контроль за критичною імпортною залежністю. Зовнішньоекономічна безпека тісно взаємодіє з валютною та борговою безпекою, оскільки ефективність зовнішньоекономічної діяльності безпосередньо впливає на стабільність валютного курсу, стан міжнародних резервів і здатність держави виконувати зовнішні фінансові зобов'язання [15].

Водночас забезпечення фінансової безпеки держави є складним багаторівневим процесом, який потребує застосування різноманітних наукових підходів, механізмів управління та інструментів державного регулювання. У сучасній науковій думці сформувалися основні методологічні підходи до дослідження фінансової безпеки, серед яких провідне місце займають інституційний, системний та комплексний підходи. Їх поєднання дозволяє створити цілісну модель забезпечення фінансової стабільності держави та підвищити ефективність управління фінансовими ризиками.

Інституційний підхід базується на розгляді фінансової безпеки як результату ефективної діяльності державних інституцій, відповідальних за регулювання та контроль фінансової системи. У межах цього підходу визначальне значення мають органи державного управління, зокрема Міністерство фінансів України, Національний банк України, Рахункова палата, Державна казначейська служба України та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Їх діяльність спрямована на формування ефективної фінансової політики, забезпечення контролю за рухом бюджетних ресурсів, підтримання стабільності банківської системи, запобігання корупційним ризикам та підвищення прозорості фінансових процесів. Саме рівень інституційної спроможності значною мірою визначає здатність держави протидіяти фінансовим загрозам та оперативно реагувати на кризові ситуації, особливо в умовах воєнного стану.

Системний підхід передбачає розгляд фінансової безпеки як складової загальної системи економічної та національної безпеки держави. У межах цього підходу фінансова безпека аналізується у тісному взаємозв'язку з енергетичною, соціальною, інформаційною, продовольчою та воєнною безпекою. Такий підхід дозволяє враховувати комплексний вплив політичних, економічних і зовнішньоекономічних чинників на стан фінансової системи. Крім того, системне бачення фінансової безпеки сприяє узгодженню фінансової політики з іншими напрямками державного управління та забезпечує формування єдиної стратегії макроекономічної стабільності.

Комплексний підхід ґрунтується на необхідності поєднання різних напрямів фінансової політики держави з метою забезпечення стійкості фінансової системи. Йдеться про інтеграцію бюджетної, податкової, монетарної, валютної, боргової та інвестиційної політики у єдиний механізм державного регулювання. Основною перевагою такого підходу є можливість одночасного використання короткострокових антикризових інструментів і довгострокових механізмів економічного розвитку. Наприклад, координація заходів у сфері бюджетної стабілізації, управління державним боргом та підтримання банківської системи дозволяє мінімізувати ризики фінансової дестабілізації та підтримувати макрофінансову рівновагу. Важливою складовою комплексного підходу є також співпраця держави з приватним сектором та міжнародними фінансовими партнерами, що сприяє зміцненню фінансового потенціалу країни [16].

Практика зарубіжних держав підтверджує високу ефективність системного та комплексного підходів у сфері забезпечення фінансової безпеки. Зокрема, у країнах Європейський Союз застосовується багаторівнева система моніторингу макрофінансової стабільності, що включає використання фіскальних правил, індикаторів фінансових ризиків і механізмів контролю за рівнем бюджетного дефіциту. У США функціонує розвинена система фінансового нагляду, в межах якої Міністерство фінансів США, Федеральна резервна система та спеціалізовані регуляторні органи здійснюють

координацію заходів щодо забезпечення стабільності фінансових ринків. У Польщі реалізується модель інтегрованої фінансової безпеки, що поєднує дотримання фіскальної дисципліни з активною державною підтримкою інвестиційної діяльності та розвитку фінансового сектору [17].

Імплементация подібних підходів у практику Україна створює передумови для формування більш гнучкої, збалансованої та стійкої системи фінансової безпеки. Така модель здатна забезпечити не лише ефективну протидію сучасним фінансовим ризикам, але й сформувати основу для довгострокової макрофінансової стабільності в умовах воєнного стану та післявоєнного економічного відновлення.

1.2. Науково-методичні підходи щодо оцінювання рівня фінансової безпеки держави

Оцінювання рівня фінансової безпеки держави є одним із ключових завдань фінансової науки та практики державного управління. Від точності та обґрунтованості методичного інструментарію залежить здатність держави своєчасно виявляти загрози, упереджувати кризові явища та забезпечувати стійкість фінансової системи. Особливої актуальності це питання набуває в умовах воєнного стану, коли традиційні індикатори фінансової безпеки зазнають деформацій, а ухвалення управлінських рішень відбувається за умов критичної невизначеності.

У науковій літературі не існує єдиного загальновизнаного підходу до оцінювання фінансової безпеки держави. Це зумовлено багатоаспектністю самого поняття, відмінностями у трактуванні його структурних складових, а також специфікою інформаційного забезпечення в різних країнах. Разом із тим аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників дає змогу виокремити декілька основних науково-методичних підходів, кожен із яких має свою логіку, переваги та обмеження [18].

Структурно фінансова безпека охоплює взаємопов'язані підсистеми: бюджетну, боргову, валютну, банківську, інвестиційну та страхову безпеку. В умовах воєнного стану особливого значення набувають боргова та бюджетна складові, оскільки масштабне нарощення видатків і зростання державного боргу формують принципово нові параметри ризику для фінансової системи України [19].

У науковій практиці застосовуються різні підходи до оцінювання фінансової безпеки держави, які відрізняються методикою розрахунку, набором показників та рівнем аналітичної деталізації. Найбільш поширеними є індикаторний, індексний, економіко-математичний та комплексний підходи. Кожен із них має власні переваги та певні обмеження, тому їх доцільно використовувати у взаємозв'язку, що дозволяє отримати більш об'єктивну та всебічну характеристику стану фінансової системи.

Індикаторний підхід базується на використанні системи кількісних параметрів, які відображають рівень фінансової стабільності держави. Його основою є визначення порогових значень ключових макроекономічних показників, перевищення яких свідчить про виникнення потенційних загроз фінансовій безпеці. До таких індикаторів належать рівень бюджетного дефіциту, співвідношення державного боргу до ВВП, темпи інфляції, обсяг міжнародних резервів, стан платіжного балансу, стабільність валютного курсу та ліквідність банківської системи. Наприклад, у методичних рекомендаціях Міністерство економіки України критичним вважається рівень державного боргу понад 60 % ВВП, тоді як інфляція понад 10 % на рік розглядається як фактор дестабілізації фінансової системи. Перевагою цього підходу є його доступність і можливість оперативного контролю за змінами фінансових показників, однак обмеженням виступає недостатнє врахування взаємозалежності між окремими індикаторами.

Індексний підхід передбачає формування інтегрального показника фінансової безпеки, який дозволяє узагальнити вплив різних складових фінансової системи в одному комплексному індикаторі. Такий метод дає змогу

оцінити загальний рівень фінансової стабільності держави та здійснювати порівняльний аналіз у динаміці або між окремими країнами. В українській практиці застосовуються методики, розроблені Національний інститут стратегічних досліджень та адаптовані Міністерство економіки України. Вони передбачають визначення вагових коефіцієнтів для кожної складової фінансової безпеки, нормування показників та розрахунок інтегрального індексу за шкалою від 0 до 1. Отримані результати дозволяють класифікувати стан фінансової безпеки як стабільний, задовільний або кризовий. Основною перевагою індексного підходу є можливість комплексного узагальнення великої кількості показників у єдину систему оцінювання.

Економіко-математичний підхід ґрунтується на застосуванні кількісних методів аналізу та прогнозування фінансових процесів. У межах цього підходу використовуються інструменти економетричного моделювання, регресійного та кореляційного аналізу, багатофакторних моделей і статистичного прогнозування. Такі методи дозволяють досліджувати вплив окремих факторів на рівень фінансової безпеки та прогнозувати можливі зміни у коротко- й довгостроковій перспективі. Наприклад, за допомогою економетричних моделей можна оцінити взаємозв'язок між інфляційними процесами та зростанням державного боргу або визначити вплив валютних коливань на інвестиційну активність. Перевагою цього підходу є його високий аналітичний і прогностичний потенціал, однак ефективність застосування залежить від якості статистичної бази та рівня професійної підготовки аналітиків.

Комплексний або змішаний підхід поєднує елементи кількісного та якісного аналізу, інтегруючи індикаторні та індексні методи з експертними оцінками, сценарним аналізом і врахуванням соціально-економічних та політичних факторів. Такий підхід дозволяє оцінювати не лише статистичні параметри фінансової безпеки, а й зовнішні ризики, які складно точно виміряти кількісно. Особливої актуальності комплексний підхід набуває в умовах воєнного стану, коли традиційні фінансові показники не завжди

повною мірою відображають реальний рівень загроз. Використання експертних оцінок та сценарного прогнозування дає змогу більш точно визначати потенційні ризики, адаптувати фінансову політику до кризових умов та підвищувати ефективність механізмів державного регулювання [20].

На основі опрацювання наукових праць провідних дослідників виокремлено шість науково-методичних підходів до оцінювання рівня фінансової безпеки держави (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Науково-методичні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки держави

Підхід	Сутність	Основні методи та інструменти	Представники	Переваги / Обмеження
Індикаторний (порогових значень)	Зіставлення фактичних значень показників фінансової системи з науково обґрунтованими пороговими значеннями. Перевищення/недосягнення порогу сигналізує про загрозу.	Система індикаторів-порогів (threshold indicators); метод «світлофора»; інтегральний індекс відхилень від порогу.	Барановський О. І. ; Єрмошенко М. М. ; Методика Мінекономіки України (2007, 2013)	Переваги: наочність, простота інтерпретації, операційна придатність для моніторингу. Обмеження: порогові значення мають умовний характер; не враховує взаємозв'язків між індикаторами; статичність.
Інтегральний (агрегування)	Зведення системи часткових показників до єдиного інтегрального індексу фінансової безпеки з використанням вагових коефіцієнтів.	Метод адитивної та мультиплікативної згортки; метод головних компонент (PCA); метод таксономії; метод Delphi для ваг.	Вороненко В. І.; Гуцул І. А. ; Radionova I., Zubenko V.	Переваги: комплексність; уможливорює динамічний та міжнародний порівняльний аналіз. Обмеження: чутливість до вибору ваг; суб'єктивізм при агрегуванні; втрата інформації про структуру.

Продовження таблиці 1.1

Програмно-цільовий	Оцінювання фінансової безпеки через призму виконання державних програм і цільових показників фінансової та монетарної політики.	Аналіз виконання бюджетних програм; KPI державних стратегій; моніторинг відхилень план/факт.	Лук'яненко І. Г. ; Федосов В. М., Львовчкін С. В.	Переваги: прив'язаність до реальної політики; вимірюваність результатів. Обмеження: залежність від якості цільових показників; ризик «паперового» виконання планів.
Ризик-орієнтований	Оцінювання рівня фінансової безпеки через ідентифікацію, вимірювання та управління фінансовими ризиками, що загрожують стабільності системи.	Методи VAR (Value-at-Risk), Stress-testing, сценарний аналіз; матриці ризиків; моделі раннього попередження (EWS).	Зверяков М. І. ; Umantsiv Y. ; IMF Financial Soundness Indicators	Переваги: динамічність; враховує ймовірнісну природу загроз; ефективно для стрес-тестування. Обмеження: потребує якісних даних; складність моделювання в умовах «чорних лебедів».
Функціональний (підсистемний)	Дезагреговане оцінювання за окремими підсистемами фінансової безпеки: бюджетною, борговою, валютною, банківською, страховою, інвестиційною.	Системний аналіз; структурно-функціональне моделювання; галузевий індексний аналіз.	Барановський О. І. ; Шлемко В. Т. ; Dreher A. et al.	Переваги: глибина аналізу; виявлення «слабких ланок» у структурі фінансової безпеки. Обмеження: ризик фрагментованості; складність синтезу в цілісну оцінку.
Економетричний та прогностичний	Побудова математичних і статистичних моделей, що дозволяють оцінити рівень фінансової безпеки та спрогнозувати її динаміку.	Регресійний та кореляційний аналіз; ARIMA, VAR-моделі; нейронні мережі; байєсівські методи.	Лукашова В. В. ; Кузнецова А. Я. ; Claessens S., Kose A.	Переваги: прогностична потужність; об'єктивність; виявлення прихованих закономірностей. Обмеження: потребує довгих часових рядів; «чорна скринька» для регуляторів; нестійкість в умовах структурних зламів.

Джерело: систематизовано автором на основі [18;21-23;24-37].

Представлені підходи не є взаємовиключними - навпаки, у сучасних дослідженнях спостерігається тенденція до їхньої методологічної конвергенції. Так, інтегральний підхід нерідко поєднується з ризик-орієнтованим (побудова зваженого індексу ризиків), а функціональний - з програмно-цільовим (оцінювання безпеки кожної підсистеми у прив'язці до стратегічних цільових значень) [22;28].

Важливим критерієм вибору методу є рівень доступності та якості даних. В умовах воєнного стану статистична база для низки традиційних індикаторів стає неповною або спотвореною: частина банків припиняє публікацію звітності, значна частка економіки переходить у тіньовий сектор, а зовнішньоторговельна та валютна статистика зазнає суттєвих деформацій. За таких умов надійність економетричного підходу знижується, тоді як ризик-орієнтований підхід із використанням сценарного аналізу набуває додаткової цінності [19;30;32].

Порівняльний аналіз засвідчує, що жоден із підходів не є універсальним (табл. 1.2). Вибір методичного інструментарію має здійснюватися залежно від мети оцінювання, горизонту аналізу та наявних інформаційних ресурсів.

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика науково-методичних підходів за ключовими критеріями

Критерій	Індикатор-ний	Інтеграль-ний	Програмно-цільовий	Ризик-орієнто-ваний	Функціо-нальний	Еконо-метрич-ний
Складність впровадження	Низька	Середня	Низька	Висока	Середня	Висока
Прогностичний потенціал	Слабкий	Середній	Слабкий	Високий	Середній	Високий
Вимоги до даних	Помірні	Значні	Помірні	Значні	Значні	Дуже значні
Придатність в умовах кризи	Висока	Середня	Низька	Висока	Середня	Низька
Операційність для регулятора	Висока	Середня	Висока	Середня	Середня	Низька
Комплексність охоплення	Середня	Висока	Середня	Середня	Висока	Висока

Джерело: складено автором.

В Україні нормативно закріпленим є підхід, що базується на Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Міністерством економіки (2013) [25]. Документ визначає систему субіндексів фінансової безпеки, які агрегуються в єдиний зведений індекс за методом нормування (нормалізації до шкали 0-1) та зважування експертними коефіцієнтами.

Методика охоплює вісім складових фінансової безпеки: бюджетну, валютну, грошово-кредитну, боргову, банківського сектора, небанківського фінансового ринку, інвестиційну та фондового ринку. Кожна складова включає від 4 до 12 індикаторів із встановленими пороговими значеннями.

Попри нормативне закріплення, методика піддається обґрунтованій критиці [24;23]:

- по-перше, порогові значення встановлені без достатнього аналітичного обґрунтування та не переглядалися з 2013 р., що робить їх неадекватними реаліям воєнного часу;
- по-друге, методика не передбачає інструментів для врахування структурних зламів у часових рядах, характерних для воєнних умов;
- по-третє, агрегування різнорідних показників за уніфікованими вагами нівелює галузеву специфіку та маскує критичні диспропорції;
- по-четверте, відсутній механізм стрес-тестування та сценарного прогнозування як обов'язкових елементів оцінювання.

Крім того, цей документ нещодавно втратив свою чинність. Зважаючи на це, ряд дослідників пропонують доповнення офіційної методики інструментами раннього попередження криз (EWS - Early Warning Systems), що ґрунтуються на моніторингу «сигнальних» індикаторів-провісників [30;31]. Ця концепція, запозичена з практики МВФ і Світового банку [32;37], дозволяє підвищити *проактивний* характер оцінювання - від констатації факту до ідентифікації загроз до їх матеріалізації.

Воєнний стан породжує принципово нові методологічні виклики для оцінювання фінансової безпеки. На основі аналізу наукових праць та практики

країн, що пережили збройні конфлікти [38;31;24], виокремлено п'ять ключових особливостей:

- Деформація базових індикаторів. Традиційні показники (співвідношення державного боргу до ВВП, дефіцит бюджету, рівень міжнародних резервів) у воєнних умовах сягають значень, що в мирний час інтерпретувалися б як критичні, проте є функціонально допустимими за наявності зовнішньої фінансової підтримки.

- Нерелевантність пролонгованих часових рядів. Довгострокові економетричні моделі, побудовані на передвоєнних даних, втрачають прогностичну силу через структурний злам 2022 р.

- Зміщення пріоритетів. На перший план виходять індикатори ліквідності та платоспроможності держави у короткостроковому горизонті, а не довгострокові показники ефективності.

- Роль зовнішнього фінансування. Обсяг міжнародної фінансової допомоги стає самостійним ключовим індикатором фінансової безпеки, відсутнім у стандартних методиках.

- Неповнота інформаційної бази. Засекречення частини бюджетних даних (закриті видатки), нерегулярність публікації статистики НБУ та ДПС ускладнюють комплексне оцінювання.

Відповіддю на ці виклики є формування адаптованої методики оцінювання фінансової безпеки воєнного часу, яка поєднує: (1) скорочену систему ключових індикаторів ліквідності та стійкості; (2) щомісячний, а не річний горизонт моніторингу; (3) ризик-орієнтований сценарний аналіз із двома-трьома альтернативними сценаріями; (4) включення показників зовнішньої фінансової підтримки та стану критичної фінансової інфраструктури [24;38].

Проведений аналіз науково-методичних підходів до оцінювання рівня фінансової безпеки держави дозволяє стверджувати наступне:

- У науковій літературі сформовано шість основних підходів: індикаторний, інтегральний, програмно-цільовий, ризик-орієнтований,

функціональний та економетричний. Кожен має специфічний аналітичний потенціал і відповідну сферу застосування.

- Офіційна вітчизняна методика Мінекономіки (2013) базується на індикаторно-інтегральному підході та потребує суттєвого оновлення з урахуванням реалій воєнного стану - передусім перегляду порогових значень і включення механізмів стрес-тестування.

- В умовах воєнного стану найбільш адекватним є ризик-орієнтований підхід у поєднанні зі скороченою системою ліквідних індикаторів та сценарним прогнозуванням. Цей методологічний синтез дозволяє компенсувати неповноту даних і структурні злами у часових рядах.

- Перспективним напрямом є розроблення комплексної адаптованої методики оцінювання фінансової безпеки держави в умовах збройного конфлікту, яка б поєднувала кращі елементи існуючих підходів із специфічними індикаторами воєнного часу.

У сучасних умовах аналіз фінансової безпеки держави значною мірою ґрунтується на системі кількісних індикаторів, які дають можливість здійснювати об'єктивну оцінку стану фінансової системи, своєчасно виявляти дестабілізаційні процеси та прогнозувати потенційні ризики. Саме система фінансових показників виступає основою для моніторингу макрофінансової стабільності як у межах національних методик оцінювання, розроблених Міністерство економіки України та Національний інститут стратегічних досліджень, так і відповідно до міжнародних стандартів Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та Організація економічного співробітництва та розвитку.

До найбільш важливих індикаторів фінансової безпеки належить показник співвідношення дефіциту державного бюджету до валового внутрішнього продукту. Він характеризує рівень збалансованості бюджетної системи та є одним із базових критеріїв оцінювання фіскальної стійкості держави. Відповідно до міжнародних рекомендацій Міжнародний валютний фонд та Європейський Союз, гранично допустимим вважається рівень

бюджетного дефіциту до 3 % ВВП. Перевищення цього показника свідчить про зростання ризиків бюджетної дестабілізації, посилення боргового навантаження та погіршення фінансової стійкості держави.

Одним із ключових показників макрофінансової стабільності є також співвідношення державного боргу до ВВП, яке відображає рівень боргового навантаження на національну економіку. Загальновизнаним безпечним орієнтиром вважається межа у 60 % ВВП, хоча для держав із трансформаційною економікою допускається певне перевищення цього рівня за умови належного обслуговування боргових зобов'язань та підтримання економічного зростання. Надмірне накопичення державного боргу негативно впливає на інвестиційну привабливість країни, підвищує ризик фінансової залежності від зовнішніх кредиторів та може обмежувати можливості реалізації ефективної бюджетної політики.

Важливим елементом оцінювання валютної безпеки виступає обсяг золотовалютних резервів держави. Цей показник характеризує спроможність центрального банку підтримувати стабільність національної валюти, здійснювати валютні інтервенції та забезпечувати виконання зовнішніх фінансових зобов'язань. У міжнародній практиці безпечним вважається рівень резервів, достатній для покриття щонайменше тримісячного обсягу імпорту. В Україні дані щодо стану міжнародних резервів систематично оприлюднює У 2022 році міжнародні резерви Національний банк України зазнали суттєвого скорочення внаслідок повномасштабної війни, значного тиску на валютний ринок, необхідності проведення валютних інтервенцій та зростання витрат на підтримку макрофінансової стабільності. Найнижчого рівня резерви досягли у червні 2022 року - близько 22,8 млрд дол. США. Однак уже в другій половині року ситуація поступово стабілізувалася завдяки активному надходженню міжнародної фінансової допомоги, що дозволило збільшити обсяг резервів приблизно до 28,8 млрд дол. США станом на початок 2023 року.

Національний банк України, а їх динаміка виступає одним із ключових індикаторів стійкості валютного ринку та загальної фінансової стабільності держави. (рис.1.1)

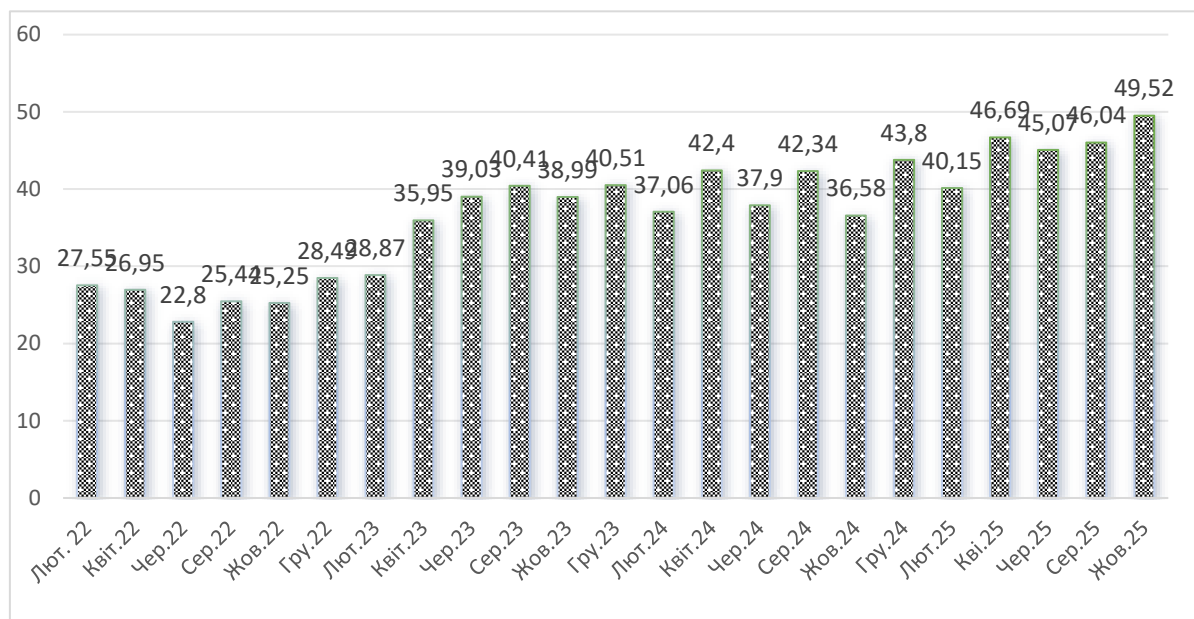

Рис.1.1. Динаміка золотовалютних резервів Національного банку України у 2022 - 2025 рр. млрд дол. США

Джерело: побудовано за [20]

Протягом 2023 року спостерігалася позитивна динаміка зростання міжнародних резервів. Їх обсяг збільшився майже на 40 % і станом на 1 лютого 2024 року досяг 37,06 млрд дол. США. Основним фактором такого зростання стали масштабні надходження зовнішньої фінансової підтримки від міжнародних партнерів, що сприяло зміцненню валютної стабільності та підвищенню стійкості фінансової системи держави.

На початку 2025 року тенденція до збільшення міжнародних резервів зберігалася. Головним чинником їх подальшого зростання залишався значний приплив зовнішнього фінансування, зокрема допомога від Європейський Союз, Світовий банк, а також двосторонні кредитні та грантові програми міжнародних партнерів. Особливо суттєвими були обсяги фінансової підтримки у другій половині 2024 року, що дозволило посилити валютну безпеку держави та підтримати стабільність національної грошової одиниці.

Важливим індикатором фінансової безпеки держави виступає також рівень інфляції, оскільки стабільність цін є необхідною умовою збалансованого економічного розвитку та ефективного функціонування фінансової системи. Надмірне зростання інфляції призводить до зниження реальних доходів населення, погіршення купівельної спроможності, послаблення довіри до національної валюти та створює додатковий тиск на державний бюджет. У світовій практиці прийнятним вважається рівень інфляції у межах 2–5 % на рік залежно від фази економічного циклу та особливостей економіки країни.

Початок повномасштабної війни у 2022 році спричинив різке прискорення інфляційних процесів в Україні. Значне порушення логістичних ланцюгів, скорочення виробництва, дефіцит окремих товарів, девальваційний тиск та зростання витрат бізнесу призвели до того, що рівень інфляції наблизився до 26 % (рис. 1.2). Така ситуація суттєво ускладнила забезпечення макрофінансової стабільності та вимагала посилення заходів монетарного регулювання з боку держави.

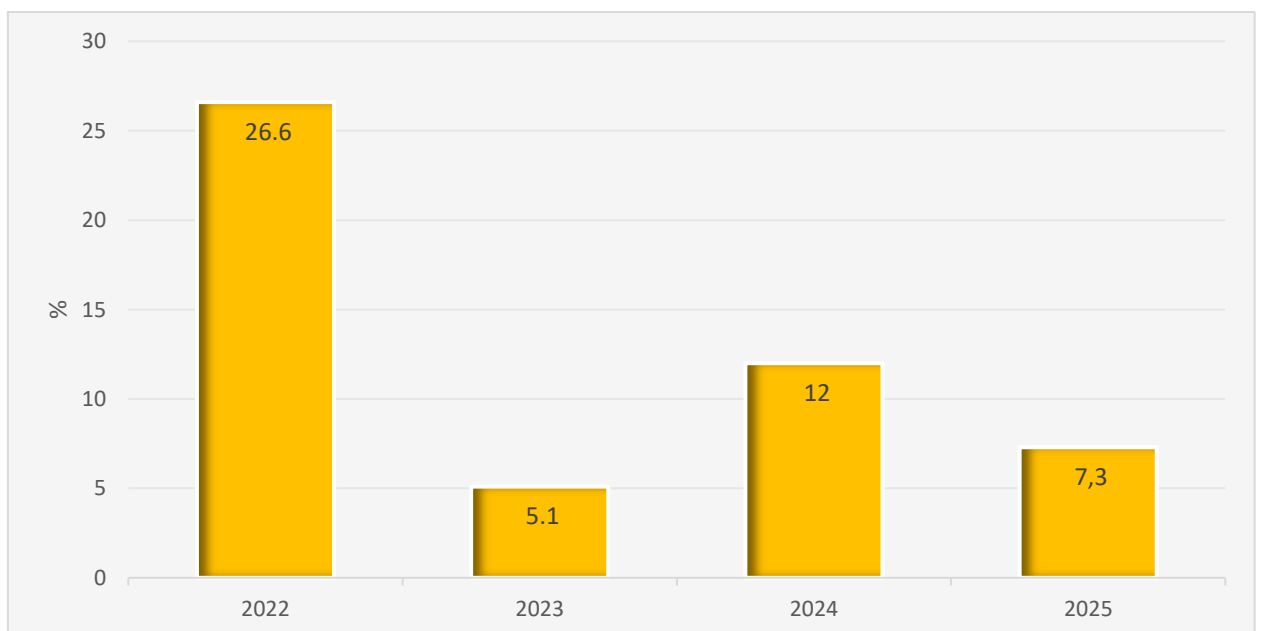

Рис.1.2 Індекс інфляції у 2022 – 2025 (жовтень)рр.,%

Джерело: побудовано за [20]

Упродовж 2023 року інфляційні процеси в Україні поступово сповільнювалися, що стало наслідком реалізації жорсткої монетарної політики

Національний банк України. Стабілізації цінової ситуації сприяли контроль валютного ринку, підтримання відносної курсової стійкості, поступове відновлення пропозиції товарів і послуг, а також зменшення впливу шоків факторів, характерних для початкового етапу повномасштабної війни. У результаті вдалося частково знизити інфляційний тиск та стабілізувати очікування населення і бізнесу.

Разом із тим у 2024 році інфляційні ризики знову посилювалися. Серед основних причин - проблеми в аграрному секторі через складні погодні умови, значне зростання витрат на енергоресурси, а також підвищення собівартості продукції для підприємств. Додатковий тиск на ціни формували логістичні труднощі та високі витрати бізнесу на забезпечення безперервної діяльності в умовах війни. Водночас у 2025 році прогнозується поступове уповільнення інфляції, чому мають сприяти подальші заходи Національного банку України у сфері процентної політики, регулювання валютного курсу та підтримання макрофінансової стабільності.

Одним із ключових показників фінансової стійкості держави є індекс стабільності банківського сектору, який відображає спроможність банківської системи виконувати свої зобов'язання перед клієнтами, підтримувати достатній рівень ліквідності та забезпечувати належну капіталізацію. До основних складових цього показника належать частка непрацюючих кредитів, рівень достатності капіталу та структура ліквідних активів банків. Значне зростання проблемної заборгованості свідчить про підвищення ризиків дестабілізації фінансового сектору та потенційні загрози банківській системі.

Важливим макрофінансовим індикатором виступає також сальдо платіжного балансу, яке характеризує співвідношення між надходженням та вибуттям фінансових ресурсів із країни. Позитивне сальдо є ознакою відносної зовнішньоекономічної стійкості держави, тоді як дефіцит платіжного балансу може спричиняти додатковий тиск на валютний ринок, скорочення міжнародних резервів і зростання зовнішньої заборгованості [39].

В Україні оцінювання рівня фінансової безпеки здійснюється на основі декількох методичних підходів, розроблених державними установами та науковими центрами. Незважаючи на відмінності у структурі показників, методах розрахунку та глибині аналізу, усі вони спрямовані на забезпечення системного контролю за станом фінансової системи та своєчасне виявлення загроз фінансовій стабільності.

Визначення інтегрального показника фінансової безпеки здійснюється шляхом нормування окремих індикаторів, встановлення їх вагових коефіцієнтів та подальшого агрегування у єдиний узагальнюючий індекс. Такий підхід дає можливість аналізувати динаміку змін рівня фінансової безпеки у різні періоди, здійснювати порівняльний аналіз та визначати найбільш проблемні сегменти державних фінансів. Методика має офіційне застосування та використовується державними органами під час підготовки аналітичних матеріалів і макроекономічних прогнозів.

Більш адаптованою до сучасних економічних викликів вважається методика Національний інститут стратегічних досліджень, яка передбачає ширший перелік індикаторів і враховує не лише фінансові, а й соціально-економічні та інституційні чинники. Особливістю цього підходу є використання інтегрального індексу, що розраховується на основі зваженого середнього з урахуванням значущості кожного показника. Крім статистичних даних, методика включає експертне оцінювання ризиків, що дозволяє враховувати фактори, які складно кількісно виміряти, зокрема рівень суспільної довіри до банківської системи, політичну стабільність чи ефективність антикорупційної політики. Завдяки цьому формується більш комплексне бачення стану фінансової безпеки держави.

Власні системи оцінювання фінансової стабільності використовують і міжнародні організації, зокрема Міжнародний валютний фонд та Світовий банк. Однією з найбільш поширених є система Financial Soundness Indicators (FSI), розроблена Міжнародний валютний фонд, яка охоплює понад сорок показників, згрупованих за окремими напрямками: капіталізація та

прибутковість банків, ліквідність фінансової системи, якість активів, рівень зовнішньої вразливості, стан міжнародних резервів і макроекономічні параметри [40].

У підходах Світовий банк основна увага приділяється ефективності управління державними фінансами, розвитку фінансової інклюзії та якості фіскальної політики як базових передумов стійкого економічного розвитку.

Порівняльний аналіз свідчить, що українські методики оцінювання фінансової безпеки більшою мірою орієнтовані на нормативні параметри та детальний розподіл показників за окремими напрямками фінансової системи. Водночас міжнародні підходи характеризуються більшою гнучкістю, врахуванням глобальних ризиків та акцентом на міждержавній статистичній зіставності. Поєднання національних і міжнародних підходів створює підґрунтя для формування більш ефективної, адаптивної та комплексної системи оцінювання фінансової безпеки Україна.

РОЗДІЛ 2.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Сучасний стан та загрози фінансовій безпеці держави

Повномасштабна війна, розв'язана проти України, стала потужним дестабілізуючим чинником для національної економіки та суттєво трансформувала механізми забезпечення фінансової стійкості держави. Запровадження воєнного стану супроводжувалося різким посиленням навантаження на систему державних фінансів: збільшилися оборонні видатки, поглибився дефіцит бюджету, зросла потреба у зовнішніх запозиченнях та посилилися ризики макрофінансових дисбалансів. За таких умов особливої ваги набуває комплексне дослідження функціонування фінансової системи, визначення ключових загроз її стабільності та оцінювання результативності державної політики у сфері фінансової безпеки.

У межах цього розділу досліджуються базові напрями підтримання фінансової стійкості України в період воєнних дій: бюджетна, боргова, валютно-монетарна складові, а також роль міжнародної фінансової підтримки. Проведений аналіз дає можливість простежити зміни основних макрофінансових індикаторів, окреслити найбільш проблемні аспекти функціонування фінансової системи та визначити стратегічні орієнтири державної політики у сфері забезпечення фінансової стабільності.

Одним із фундаментальних елементів фінансової безпеки держави виступає бюджетна безпека, оскільки саме через бюджетний механізм реалізуються ключові функції держави - оборонна, соціальна, економічна, гуманітарна та управлінська. Вона характеризує спроможність органів влади формувати достатній обсяг фінансових ресурсів, ефективно їх розподіляти та забезпечувати стабільне виконання державних зобов'язань. По суті, рівень

бюджетної безпеки визначає здатність держави підтримувати безперервність фінансування пріоритетних сфер навіть за умов економічних потрясінь чи політичної нестабільності, не допускаючи виникнення глибокої фінансової кризи або втрати платоспроможності.

Після початку широкомасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році система державних фінансів України зазнала кардинальних змін. Фінансова політика держави була переорієнтована насамперед на забезпечення оборонних потреб, підтримку сектору безпеки та соціальний захист населення, постраждалого від війни. Якщо в довоєнний період значна частина бюджетних ресурсів спрямовувалася на розвиток інфраструктури, освіти, медицини та економічних програм, то в умовах воєнного стану ключовим пріоритетом стало фінансування обороноздатності держави. Це спричинило масштабний перерозподіл бюджетних ресурсів і суттєве збільшення дефіциту державного бюджету [41].

Додатковим викликом для бюджетної системи стало різке скорочення доходів бюджету, що було обумовлено окупацією окремих територій, руйнуванням виробничих потужностей, спадом експорту, міграцією населення та загальним зниженням економічної активності. Водночас держава була змушена суттєво наростити фінансування оборонного сектору, соціальних програм, допомоги внутрішньо переміщеним особам та відновлення критичної інфраструктури. У результаті виник значний дисбаланс між бюджетними надходженнями та видатками, що поставило систему державних фінансів у залежність від зовнішніх джерел підтримки.

Упродовж воєнного періоду значно посилилася роль міжнародної фінансової допомоги у формуванні бюджетних ресурсів України. Вагому частку фінансування забезпечують гранти, кредити та програми макрофінансової підтримки з боку Європейського Союзу, США, Міжнародного валютного фонду, Світового банку та інших міжнародних партнерів. З одного боку, така підтримка дала змогу уникнути фінансової кризи та забезпечити безперервне виконання державних функцій, а з іншого -

сприяла зростанню зовнішньої фінансової залежності та підвищенню ризиків обмеження фінансової автономії держави у середньостроковій перспективі [42].

Попри надзвичайно складні умови, уряд України продовжує реалізовувати заходи, спрямовані на підвищення ефективності бюджетного управління. Зокрема, удосконалюється система податкового адміністрування, посилюється контроль за цільовим використанням бюджетних коштів, розширюється застосування цифрових інструментів фінансової прозорості, таких як платформа eData, система електронних закупівель Prozorro та електронні сервіси Міністерства фінансів. Однак навіть за умов реалізації зазначених реформ бюджетна безпека держави залишається надзвичайно залежною від зовнішніх факторів - обсягів міжнародної допомоги, динаміки валютного ринку, рівня інфляції, боргового навантаження та тривалості воєнних дій.

Починаючи з 2022 року, бюджетна політика України фактично функціонує в умовах режиму фінансової мобілізації. Стрімке зростання державних витрат, насамперед у сфері оборони та безпеки, у поєднанні зі скороченням традиційних джерел доходів призвели до формування масштабного бюджетного дефіциту. Його покриття здійснювалося за рахунок міжнародної фінансової допомоги, внутрішніх та зовнішніх запозичень, випуску облігацій внутрішньої державної позики, а в окремі періоди - через механізми монетарного фінансування. У результаті сформувалася нова модель функціонування державних фінансів, для якої характерним є значно вищий рівень залежності від зовнішніх джерел ресурсів та постійна необхідність підтримання макрофінансової стабільності.

У 2022–2025 роках фінансова система України функціонувала в умовах надзвичайного навантаження, що призвело до глибоких змін у структурі як дохідної, так і видаткової частин державного бюджету.

Класичні джерела наповнення бюджету - податок на прибуток підприємств, внутрішній ПДВ, надходження від промислового сектору - або

скоротилися, або демонстрували обмежену динаміку зростання через втрату частини виробничого потенціалу, окупацію територій, руйнування логістичних ланцюгів та падіння експортної активності, що суттєво звузило податкову базу держави.

Таблиця 2.1

Основні показники виконання Державного бюджету України, 2022–2025

Рік	Доходи (UAH), трлн	Видатки (UAH), трлн	Дефіцит (UAH), трлн	Дефіцит, % ВВП
2022	1,78	2,71	0,93	17,62
2023	2,67	4,01	1,34	20,39
2024	3,12	4,48	1,36	17,74
2025	3,84	5,47	1,64	18,32

Джерело: побудовано за [43,44]

Водночас, за даними Міністерства фінансів України та аналітичних матеріалів Київської школи економіки (KSE), частину цих втрат вдалося компенсувати за рахунок імпортного ПДВ, акцизних надходжень, податків від підприємств оборонного комплексу, а також завдяки значним обсягам міжнародних грантів і безповоротної фінансової підтримки, які у 2023–2024 роках фактично стали одним із ключових стабілізуючих джерел бюджету.

Видаткова політика держави у цей період зазнала докорінної трансформації: пріоритетність отримали витрати на сектор оборони та безпеки, частка яких у 2023–2024 роках, за оцінками KSE, сягала приблизно 50–67% загального обсягу державних видатків (див. Табл.2.2). Одночасно відбулося скорочення або замороження фінансування низки інвестиційних і розвиткових напрямів, зокрема інфраструктурних проєктів, освіти та частково медицини. Основні бюджетні ресурси були спрямовані на забезпечення функціонування Збройних Сил України, соціальні трансферти (пенсійні виплати, допомога внутрішньо переміщеним особам, субсидії), а також гуманітарні програми, що свідчить про переорієнтацію державного бюджету з моделі розвитку на модель кризового виживання.

У 2025 році зазначені тенденції загалом збереглися, однак спостерігалися окремі елементи часткової стабілізації фінансової системи. Доходна частина бюджету продовжила зростати завдяки поступовому відновленню економічної активності, розширенню податкової бази та збереженню значного обсягу міжнародної фінансової підтримки. Водночас видатки залишалися високими через тривалі оборонні потреби та необхідність фінансування відновлювальних і соціальних програм. Дефіцит бюджету у 2025 році залишався значним, хоча його структура стала більш керованою за рахунок удосконалення податкового адміністрування, цифровізації фінансових процесів та більш прогнозованих зовнішніх надходжень. Таким чином, бюджетна система України у 2025 році перебувала на етапі поступового переходу від режиму екстреної мобілізації ресурсів до часткової фінансової стабілізації, зберігаючи при цьому високу залежність від безпекової ситуації та міжнародної підтримки.

Таблиця 2.2

Структура видатків бюджету 2023-2025 років

Напрямок видатків	2023	2024	2025
Оборона та безпека	52,0	54,5	60,0
Соціальний захист (пенсії, ВПО, субсидії)	18,5	17,0	15,5
Обслуговування державного боргу	9,0	10,5	11,5
Охорона здоров'я	5,5	5,0	4,5
Освіта і наука	6,0	5,5	5,0
Відновлення інфраструктури та економіки	5,0	4,5	2,5
Інші видатки (держуправління, резерви тощо)	4,0	3,0	1,0

Джерело: побудовано за [43;44]

У 2022–2025 роках дефіцит державного бюджету України залишався на критично високому рівні, коливаючись у межах приблизно 18–21% ВВП у 2022–2023 роках та знизившись до близько 17,6% у 2024 році. Така динаміка відображає глибокий дисбаланс між доходною та видатковою частинами бюджету в умовах війни. Покриття дефіциту здійснювалося переважно за рахунок масштабної міжнародної фінансової підтримки, що включала гранти та кредитні ресурси. Зокрема, у 2023 році Україна залучила близько 11,6 млрд дол грантового фінансування та 30,9 млрд дол позикових коштів, а у 2024 році

обсяг зовнішньої допомоги перевищив 41,6 млрд дол, з яких близько 29 млрд дол становили кредити.

У 2025 році залежність бюджетної системи від зовнішніх джерел збереглася, хоча спостерігалися окремі ознаки більшої передбачуваності та структуризації фінансування. Дефіцит бюджету залишався значним, однак його покриття стало більш стабільним завдяки регулярнішим надходженням міжнародної допомоги, розширенню програм макрофінансової підтримки та активнішому використанню внутрішніх боргових інструментів. Водночас боргове навантаження продовжувало зростати, що формувало довгострокові ризики для фінансової стійкості держави.

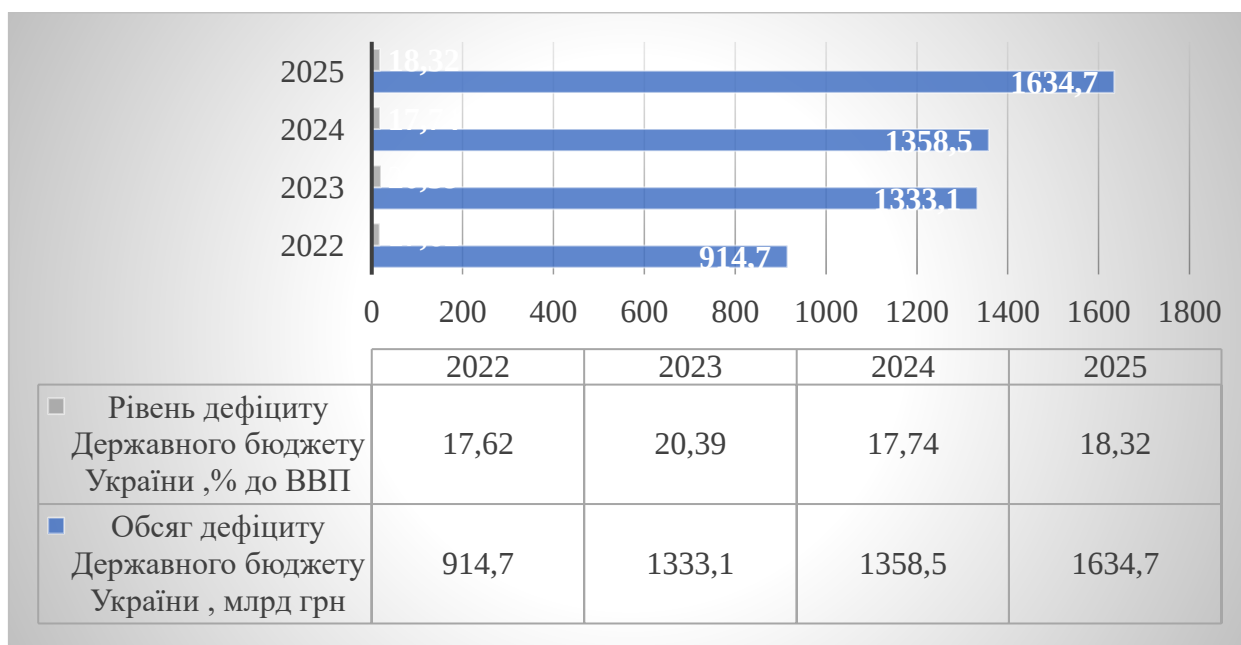

Рис. 2.2 Показники дефіциту Державного бюджету України у 2022-2025рр.

Джерело: побудовано за [39;44]

Як відзначали Financial Times і Reuters, серед ключових загроз для України залишаються інфляційний тиск, потенційна нестабільність валютного ринку у випадку перебоїв із зовнішнім фінансуванням, а також поступове накопичення державного боргу. Попри це, негативні ефекти частково стримувалися завдяки системним реформам у сфері управління державними фінансами, зокрема цифровізації бюджетних процесів (платформи eData,

Prozorro), удосконаленню податкового адміністрування та підвищенню прозорості використання бюджетних ресурсів, що дозволило посилити контрольованість фінансової системи навіть в умовах тривалого воєнного стану.

В умовах воєнного стану бюджетна система України функціонує під значним фінансовим тиском, що зумовлює загострення ризиків макрофінансової нестабільності. Попри суттєві обсяги зовнішньої допомоги, державний бюджет і надалі демонструє значний дефіцит, збільшення боргового навантаження та звуження бази податкових надходжень.

Таблиця 2.2

Гранти та головні джерела покриття дефіциту бюджету у 2022-2025 рр.

Рік	Гранти/міжнародна допомога	Головні джерела покриття дефіциту бюджету
2022	Близько 32,1 млрд.дол міжнародної допомоги (гранти + кредити); суттєва частка грантів у структурі доходів бюджету	Зовнішня фінансова підтримка (гранти та кредити), внутрішні запозичення через ОВДП, частково монетарна підтримка в координації з НБУ
2023	Гранти - близько 11,6 млрд дол(16% доходів бюджету за оцінками KSE); кредити - близько 30,9 млрд дол	Міжнародні гранти, зовнішні кредити, внутрішні державні запозичення (ОВДП), активне розміщення облігацій на внутрішньому ринку
2024	Близько 1,16 трлн грн грантів і безповоротної допомоги (28% доходів держбюджету за оцінками CES); значні обсяги кредитної підтримки	Зовнішні гранти та кредити як основне джерело покриття дефіциту, випуск та рефінансування державного боргу, внутрішні запозичення (ОВДП)
2025	Збереження значних обсягів міжнародної підтримки (переважно програмна допомога ЄС, МВФ, Світового банку), з частковим зростанням частки довгострокових інвестиційних пакетів	Зовнішня макрофінансова допомога (гранти та кредити), внутрішні запозичення через ОВДП, поступове розширення ринку внутрішнього боргу, мінімізація монетарного фінансування

Джерело: побудовано за [43]

Інтегральний рівень фінансової безпеки України у 2021–2025 рр.

Показник	2021	2022	2023	2024	2025
Бюджетна безпека	0,72	0,38	0,34	0,41	0,43
Боргова безпека	0,68	0,45	0,39	0,33	0,28
Валютна безпека	0,74	0,52	0,63	0,69	0,71
Грошово-кредитна безпека	0,70	0,46	0,58	0,61	0,64
Банківська безпека	0,76	0,59	0,65	0,68	0,70
Інвестиційно-фінансова безпека	0,66	0,31	0,36	0,40	0,45
Інтегральний індекс фінансової безпеки	0,71	0,45	0,49	0,52	0,54
Рівень фінансової безпеки	Достатній	Низький	Низький	Середній	Середній

Шкала оцінювання інтегрального індексу:

- 0,00–0,39 – критичний/небезпечний рівень
- 0,40–0,59 – низький або нестабільний рівень
- 0,60–0,79 – достатній рівень
- 0,80–1,00 – високий рівень фінансової безпеки

Формула інтегрального показника:

$$I_{fs} = \sum_{i=1}^n w_i \cdot x_i \quad I_{fs} = \sum_{i=1}^n w_i \cdot x_i \quad \text{де:}$$

I_{fs} - інтегральний індекс фінансової безпеки; w_i - ваговий коефіцієнт показника; x_i - нормалізоване значення окремого індикатора.

Наведені дані демонструють, що найвищий рівень фінансової безпеки Україна мала у 2021 році, коли макроекономічна ситуація залишалася відносно стабільною, а боргове навантаження перебувало у прийнятних межах. Початок повномасштабної війни у 2022 році спричинив різке погіршення практично всіх компонентів фінансової безпеки - особливо бюджетної, боргової та інвестиційної складових.

У 2023–2025 роках спостерігається поступова адаптація фінансової системи до воєнних умов: стабілізувався валютний ринок, покращився стан банківської системи та зросли міжнародні резерви. Водночас боргова безпека продовжує погіршуватися через накопичення зовнішніх зобов'язань і високу залежність від міжнародної допомоги. Це свідчить про те, що відновлення фінансової безпеки України має ґрунтуватися не лише на зовнішній підтримці, а й на формуванні

внутрішніх джерел економічного зростання, розширенні податкової бази та підвищенні ефективності державного фінансового управління.

Зміни у структурі бюджетних видатків, насамперед посилення пріоритету оборонних і соціальних витрат, спричинили скорочення фінансування інвестиційно-розвиткових напрямів, що формує потенційні довгострокові ризики для економічного зростання та модернізації національної економіки.

Таблиця 2.4

Ключові загрози бюджетній безпеці України у 2022–2025 рр.

Загроза	Суть проблеми	Прояв у 2022–2025 рр.	Наслідки для бюджетної безпеки
Хронічний дефіцит бюджету	Структурне перевищення видатків над доходами	Дефіцит: 2022 р. - 17% ВВП; 2023 р. - понад 20% ВВП; 2024 р. - 17,7% ВВП; 2025 р. - близько 18% ВВП	Зростання боргового навантаження, посилення залежності від зовнішнього фінансування
Залежність від зовнішньої допомоги	Значна частка бюджету формується за рахунок міжнародних грантів і кредитів	У 2023–2025 рр. понад 40–55% бюджетних ресурсів забезпечується зовнішньою підтримкою (ЄС, США, МВФ, Світовий банк)	Обмеження фінансового суверенітету, ризики при затримці або скороченні допомоги
Скорочення бази оподаткування	Втрата економічного потенціалу через війну та міграцію населення	Зменшення надходжень від ПДФО, податку на прибуток та ЄСВ у 2023–2024 рр.; у 2025 р. - лише часткове відновлення	Обмеження внутрішніх доходів, збереження структурного дефіциту
Зростання військових витрат	Пріоритет фінансування оборони та безпеки	Частка оборонних видатків: 2021 р. – 10%; 2023–2024 рр. – понад 50%; 2025 р. – близько 60%	Витіснення інвестиційних витрат, уповільнення економічного відновлення
Нестабільність валютних надходжень	Вплив валютного курсу на доходи бюджету та імпорتنі операції	Коливання курсу: 2021 р. - 27 грн/дол.; 2023 р. – 38 грн/дол.; 2025 р. – підвищена волатильність у межах керованого режиму	Непередбачуваність бюджетних надходжень, ускладнення фінансового планування
Недостатній контроль за використанням коштів	Ризики неефективного та нецільового використання ресурсів	Виявлені Рахунковою палатою порушення у 2023–2024 рр. при використанні оборонних і гуманітарних коштів; у 2025 р. контроль посилено, але ризики зберігаються	Втрата ресурсів, зниження довіри до державних інституцій і донорів
Інфляційний тиск та монетарні ризики	Вплив емісійного фінансування та зовнішніх шоків	Інфляція: 2022 р. - 26,6%; 2023 р. - зниження; 2024–2025 рр. - коливання під впливом війни та енергетичних факторів	Зниження купівельної спроможності, соціальна напруга, тиск на бюджетні видатки

Джерело: побудовано за [41;45]

Отже, у воєнний період домінуючою проблемою бюджетної безпеки України залишається системний розрив між значно зростаючими видатками оборонного характеру та обмеженою спроможністю внутрішньої дохідної бази. Така ситуація формує хронічний дефіцит бюджету, значна частина якого покривається за рахунок зовнішніх запозичень і грантової підтримки. З одного боку, це забезпечує збереження макрофінансової рівноваги, але з іншого - підсилює залежність державних фінансів від рішень міжнародних донорів і кредиторів.

Додатковим обмежувальним чинником виступає звуження податкової бази та недостатня інвестиційна активність, що стримує відновлення економіки та ускладнює формування стійких джерел бюджетних надходжень у перспективі післявоєнного відновлення. Окремо зберігається проблема ризиків неефективного використання публічних коштів і корупційних практик, що актуалізує необхідність посилення фінансового контролю, розвитку аудиторських механізмів і цифрових інструментів прозорості.

Водночас у відповідь на безпрецедентні виклики, спричинені війною, держава реалізує багатовекторну політику підтримання бюджетної стійкості. Ключовим джерелом фінансування залишаються зовнішні надходження - макрофінансова допомога Європейського Союзу, гранти США, кредити МВФ, Світового банку, а також підтримка інших міжнародних партнерів. Ці ресурси спрямовуються насамперед на фінансування оборони, соціальних виплат і підтримку критичної інфраструктури.

Паралельно уряд оптимізує структуру видатків, концентруючи фінансові ресурси на пріоритетних напрямках та обмежуючи фінансування другорядних програм розвитку. Важливим внутрішнім інструментом мобілізації ресурсів виступають військові облігації внутрішньої державної позики, які забезпечують залучення коштів населення, бізнесу та банківського сектору для покриття дефіциту бюджету та підтримки оборонних потреб.

Значну роль у підвищенні стійкості бюджетної системи відіграє цифровізація управління державними фінансами. Використання електронних

платформ, зокрема eData, Prozorro та Diia.City, підвищує прозорість бюджетних процесів, посилює контроль за державними закупівлями та знижує корупційні ризики. Одночасно Національний банк України здійснює координацію монетарної політики, підтримуючи стабільність валютного ринку, контролюючи грошову масу та сприяючи стримуванню інфляційних процесів.

У сукупності зазначені заходи формують адаптивну модель забезпечення бюджетної безпеки, яка дозволяє державі зберігати фінансову стійкість навіть в умовах воєнного стану та високої зовнішньої залежності.

2.2. Оцінювання ризиків і загроз борговій безпеці держави

Боргова безпека є важливою складовою системи фінансової безпеки держави, яка характеризує її здатність у визначені строки та в повному обсязі виконувати взяті на себе боргові зобов'язання, не створюючи при цьому критичного навантаження на бюджет, макроекономічну стабільність і темпи соціально-економічного розвитку. Вона відображає рівень фінансової автономності держави у відносинах із внутрішніми та зовнішніми кредиторами, а також баланс між масштабами запозичень і реальними можливостями їх обслуговування.

У звичайних економічних умовах боргова політика орієнтується на підтримання стабільності фінансової системи, розвиток внутрішнього ринку капіталу та зміцнення довіри інвесторів. Натомість у період воєнного стану відбулося суттєве зміщення пріоритетів: домінуючим стало забезпечення оборонних потреб і соціальної підтримки населення, що обумовило значне зростання обсягів державних запозичень і, відповідно, посилення боргового навантаження.

В умовах повномасштабної війни Україна фактично функціонує в режимі розширеної боргової залежності, коли основні джерела покриття дефіциту бюджету формуються за рахунок зовнішніх кредитів, грантів і

фінансової допомоги міжнародних інституцій. Це стало наслідком різкого звуження внутрішньої дохідної бази через втрату виробничого потенціалу, скорочення експорту, руйнування логістичних і виробничих ланцюгів, а також окупацію частини територій. У результаті спроможність держави забезпечувати збалансованість бюджету за рахунок власних ресурсів суттєво знизилася.

Згідно з даними Міністерства фінансів України, державний борг збільшився з 3715,13 млрд грн на початку 2022 року до понад 7732,33 млрд грн станом на вересень 2025 року, тобто більш ніж у два рази (див. Табл. 2.5). Якщо у 2021 році співвідношення державного боргу до ВВП перебувало на рівні близько 50%, то вже у 2023 році воно перевищило 85%, що наблизило Україну до критичних орієнтирів боргової безпеки, визначених міжнародними фінансовими інституціями (зокрема, МВФ вважає ризиковим рівень понад 60% для країн із ринками, що формуються).

Таблиця 2.5

Показники державного боргу України у 2022- 2025 рр. млрд.грн [46]

Показники	31.12.2022	31.12.2023	31.12.2024	31.12.2025
Державний борг, всього, в т.ч.:	3715,13	5188,09	6692,47	8765,99
Внутрішній борг	1389,69	1587,70	1863,13	1967,21
Заборгованість за випущеними цінними паперами	1387,97	1586,11	1861,13	1965,89
Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	1,72	1,59	1,45	1,32
Зовнішній борг	2325,44	3600,39	4829,34	6798,79
Заборгованість за позиками від міжнародних фінансових організацій	1100,26	2252,58	3482,01	5234,25
Заборгованість за позиками від органів управління іноземних держав	160,51	239,96	320,75	342,94
Заборгованість за позиками від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	60,38	59,49	62,16	90,72
Заборгованість за випущеними цінними паперами	828,54	864,52	765,92	921,16
Заборгованість, не віднесена до інших категорій	153,60	160,84	173,04	183,22

Аналіз динаміки державного боргу України за 2022–2025 роки свідчить про стійку висхідну тенденцію його зростання на всіх етапах досліджуваного

періоду, що є прямим наслідком воєнного стану, різкого зростання бюджетних потреб та високої залежності від зовнішнього фінансування. Рівень державного боргу до номінального ВВП в Україні вже майже досяг 100 відсотків у 2025 році. Рис. 2. 3

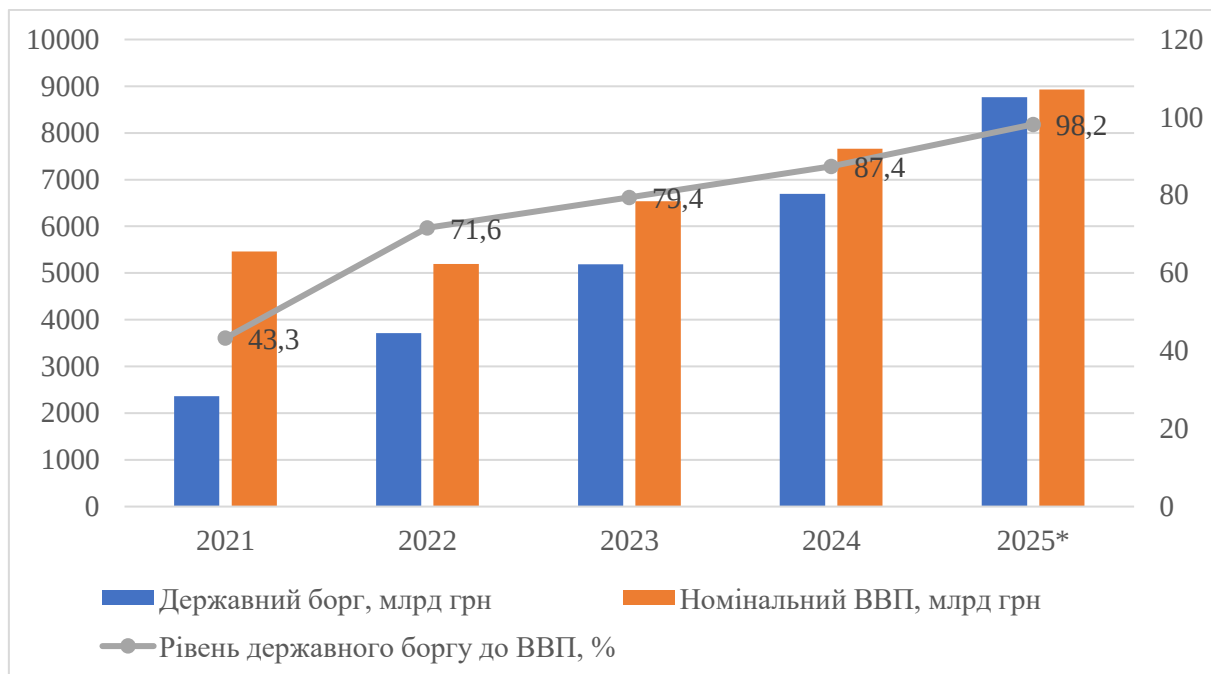

Рис. 2. 3 Рівень державного боргу України до номінального ВВП у 2022–2025 рр.

У 2022 році обсяг державного боргу становив 3715,13 млрд грн, тоді як у 2023 році він зріс до 5188,09 млрд грн, тобто збільшився приблизно на 39,6%. Така динаміка пояснюється активним залученням міжнародної фінансової допомоги для покриття значного бюджетного дефіциту та фінансування критичних державних витрат. У 2024 році борг продовжив зростати і досяг 6692,47 млрд грн (+28,9% до 2023 року), що свідчить про збереження високої потреби у зовнішніх ресурсах, хоча темпи приросту дещо сповільнилися порівняно з попереднім роком.

У 2025 році державний борг сягнув 8765,99 млрд грн, що на 17% більше, ніж у 2024 році, і більш ніж удвічі перевищує рівень 2022 року. Це підтверджує формування довготривалої тенденції накопичення боргових зобов'язань унаслідок структурного дефіциту бюджету та значної ролі зовнішнього фінансування.

Структурно зростання боргу відбувалося переважно за рахунок зовнішніх зобов'язань. Зовнішній борг збільшився з 2325,44 млрд грн у 2022 році до 6798,79 млрд грн у 2025 році (більш ніж у 2,5 раза). Найбільш динамічно зростала заборгованість перед міжнародними фінансовими організаціями (з 1100,26 до 5234,25 млрд грн), що свідчить про посилення залежності України від МВФ, Світового банку та інших донорів.

Внутрішній борг також демонстрував помірне зростання - з 1389,69 млрд грн у 2022 році до 1967,21 млрд грн у 2025 році (+35,3%). Основним інструментом внутрішніх запозичень залишаються державні цінні папери, що підтверджує активне використання ОВДП як механізму фінансування дефіциту бюджету.

Отже, у 2022–2025 роках боргова позиція України характеризується не лише кількісним збільшенням загального обсягу державного боргу, але й структурним зсувом у бік зовнішніх запозичень. Це підвищує вразливість боргової безпеки, оскільки посилює залежність від міжнародної фінансової підтримки та створює ризики для довгострокової фіскальної стійкості держави.

Особливо показовим є посилення частки зовнішніх запозичень, яка у 2024 році перевищила 60% сукупного обсягу державного боргу. Ключовими кредиторами України виступають Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський Союз, а також уряди США, Канади, Японії та Великої Британії. Така конфігурація боргових зобов'язань підвищує рівень залежності від міжнародних фінансових партнерів і водночас формує додаткові ризики, пов'язані з можливими змінами політичної кон'юнктури, затримками фінансових траншів або коригуванням умов програм підтримки.

Додатковим уразливим аспектом є значна валютна складова зовнішнього боргу (долар США, євро, СПЗ МВФ), що робить державні фінанси чутливими до коливань валютного курсу. У разі девальвації національної валюти відбувається автоматичне зростання вартості

обслуговування боргу в гривневому еквіваленті, що додатково тисне на державний бюджет.

Паралельно спостерігається нарощування внутрішнього державного боргу, значною мірою за рахунок випуску військових облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), які стали одним із ключових інструментів фінансування оборонних потреб. Водночас можливості внутрішнього ринку є обмеженими: він не здатний повністю покрити потреби бюджету, а підвищені процентні ставки за запозиченнями збільшують довгострокові витрати на обслуговування боргу.

Окремою проблемою залишається зростання витрат на обслуговування державного боргу. За даними Міністерства фінансів, у 2023 році вони перевищили 7% загальних бюджетних видатків, що в абсолютному вимірі становить понад 300 млрд грн. Це поступово звужує фіскальний простір держави та обмежує можливості фінансування соціальних, інфраструктурних і розвиткових програм, оскільки дедалі більша частина ресурсів спрямовується на виплату відсотків і погашення зобов'язань.

У таких умовах оцінювання боргової безпеки потребує комплексного підходу, що передбачає врахування системних ризиків, які впливають на здатність держави обслуговувати борг, підтримувати макрофінансову стабільність і зберігати економічний суверенітет. В умовах війни ці ризики набувають багатовимірного характеру, поєднуючи фінансово-економічні, геополітичні та соціально-політичні чинники (див. Табл. 2.6).

Аналіз сукупності наведених ризиків дозволяє зробити висновок, що боргова безпека України наразі перебуває під одночасним впливом економічних, фінансових і геополітичних чинників, які взаємно підсилюють один одного. Найбільш чутливими залишаються валютні, рефінансувальні та політико-геополітичні загрози, оскільки саме вони визначають здатність держави своєчасно виконувати боргові зобов'язання та утримувати фінансову стабільність.

Основні ризики боргової безпеки

Тип ризику	Зміст	Механізм впливу	Можливі наслідки
Макроекономічний	Сповільнення економічного зростання, інфляційні процеси, зниження інвестиційної активності	Зменшення доходної бази бюджету та обмеження ресурсів для обслуговування боргу	Посилення боргового навантаження, збільшення бюджетного дефіциту
Валютний	Висока частка зовнішніх зобов'язань у іноземній валюті (USD, EUR, SDR)	Девальвація національної валюти призводить до подорожчання боргу в гривневому еквіваленті	Погіршення боргових індикаторів, зростання витрат на обслуговування
Ризик рефінансування	Значна питома вага короткострокових боргових інструментів	Необхідність постійного залучення нових запозичень для погашення попередніх	Підвищення нестабільності боргового ринку, зростання вартості фінансування
Відсотковий ризик	Коливання світових процентних ставок	Зростання ставок збільшує вартість нових і чинних зобов'язань	Посилення тиску на бюджет, скорочення соціальних і розвиткових витрат
Політичний та геополітичний	Залежність від зовнішнього фінансування, воєнні дії, зміна позицій донорів	Можливі затримки або перегляд умов фінансової допомоги	Ризик порушення бюджетної стабільності, зниження довіри інвесторів
Фінансово-ринковий	Нестабільність внутрішнього ринку капіталу, обмежений попит на ОВДП	Зменшення можливостей розміщення державних цінних паперів	Ускладнення фінансування дефіциту бюджету
Соціально-економічний	Погіршення добробуту населення, зростання безробіття	Зменшення податкових надходжень і зростання соціальних видатків	Підвищення фіскального навантаження, потреба у додаткових запозиченнях
Ризик зовнішньої заборгованості приватного сектору	Надмірні боргові зобов'язання підприємств і банків перед нерезидентами	У кризових умовах можливий перехід зобов'язань на державний рівень	Зростання державного боргу, посилення валютних ризиків
Ризик боргової піраміди	Системне залучення нових позик для погашення попередніх	Втрата здатності контролювати боргову динаміку	Загроза боргової кризи, реструктуризації або дефолтних сценаріїв

Джерело: побудовано за [47]

Для мінімізації цих викликів необхідне впровадження системного комплексу заходів, що включає розбудову внутрішнього ринку державних запозичень, поступову диверсифікацію валютної структури боргу, узгодження графіків

погашення зобов'язань із реальними бюджетними можливостями, а також активізацію боргової дипломатії з міжнародними кредиторами з метою отримання більш вигідних умов фінансування. У стратегічній перспективі ключовим орієнтиром має стати зниження залежності від боргового ресурсу та перехід до моделі фінансової самодостатності, що можливе лише за умови стійкого економічного зростання, розширення дохідної бази бюджету та підвищення ефективності управління державним боргом.

Важливим аналітичним інструментом у цій сфері є Debt Sustainability Analysis (DSA), який застосовується Міжнародним валютним фондом і Світовим банком для оцінювання спроможності держави обслуговувати борг без ризику дефолту або примусової реструктуризації. Цей підхід дає змогу враховувати не лише поточні боргові параметри, а й потенційний вплив макроекономічних шоків, динаміки ВВП та коливань валютного курсу. У 2023–2024 роках оцінки міжнародних інституцій засвідчили, що боргове навантаження України наблизилося до критичних значень, однак залишалось контрольованим завдяки масштабній зовнішній підтримці, реструктуризації частини зобов'язань і пільговим умовам кредитування.

Структура державного боргу на кінець 2024 року характеризується домінуванням зовнішніх зобов'язань, значна частина яких надана на преференційних умовах. Водночас така конфігурація формує довгострокову залежність від зовнішніх фінансових ресурсів і створює ризики обмеження фінансового суверенітету. Основними індикаторами боргової стійкості залишаються співвідношення боргу до ВВП (яке перевищує безпечні орієнтири для економік перехідного типу), частка витрат на його обслуговування у структурі бюджету та рівень короткострокових зобов'язань, що визначає ризики рефінансування. Попри високі значення цих показників, боргова система України залишається відносно керованою за рахунок міжнародної підтримки, хоча її стійкість є чутливою до змін зовнішньої кон'юнктури.

У відповідь на зростання боргового навантаження держава реалізує комплекс заходів, спрямованих на зниження ризиків та підвищення керованості боргової політики. Йдеться про оптимізацію структури боргу за строками та валютами,

активне використання пільгового фінансування, реструктуризацію зовнішніх зобов'язань, а також розвиток внутрішнього ринку державних цінних паперів, насамперед через інструмент ОВДП. Посилюється співпраця з міжнародними фінансовими інституціями, що дозволяє підтримувати ліквідність бюджету та забезпечувати макрофінансову стабільність. Узагальнення заходів подано у таб.2.7 як систематизацію державної політики управління борговими ризиками.

Таблиця 2.7

Основні напрями державної політики у сфері управління борговими ризиками

Напрямок заходів	Зміст / інструменти реалізації	Очікуваний ефект
Реструктуризація зовнішніх зобов'язань	У 2022–2024 роках здійснено домовленості з міжнародними кредиторами щодо тимчасового призупинення та перегляду графіків виплат за єврооблігаціями та окремими зовнішніми боргами. У 2025 році продовжується політика пролонгації та часткової реструктуризації зобов'язань у межах домовленостей із офіційними кредиторами	Зниження пікового навантаження на бюджет, рівномірний розподіл виплат у часі, запобігання кризі ліквідності
Залучення пільгового фінансування (кредити та гранти)	Системне отримання фінансових ресурсів від МВФ, Світового банку, ЄС, урядів США, Канади, Японії та інших партнерів на пільгових умовах (низькі ставки, довгі строки погашення, значна частка грантів у 2023–2025 рр.)	Підтримання бюджетної платоспроможності, зменшення середньої вартості боргу, забезпечення стабільного фінансування критичних видатків
Розвиток внутрішнього ринку державних запозичень (ОВДП)	Розширення емісії військових та звичайних ОВДП, залучення населення, банків та корпоративного сектору, цифровізація механізмів придбання та підвищення інвестиційної привабливості інструменту	Диверсифікація джерел фінансування, часткове зниження залежності від зовнішніх кредиторів, розвиток внутрішнього фінансового ринку
Оптимізація структури державного боргу	Поступове збільшення частки довгострокових і пільгових зобов'язань, скорочення короткострокових боргових інструментів, контроль валютної структури боргу з урахуванням ризиків девальвації у 2025 році	Зменшення ризиків рефінансування, підвищення передбачуваності боргових виплат, зниження валютної вразливості
Посилення міжнародної фінансової співпраці	Розширення довгострокових програм співпраці з G7, МВФ та ЄС, формування рамкових механізмів боргової стійкості та фінансування післявоєнного відновлення у 2024–2025 роках	Підвищення довіри інвесторів і донорів, забезпечення стабільності боргової політики, формування передбачуваної фінансової підтримки

Джерело: побудовано за [48]

Отже, реалізована з 2022 року боргова політика України має антикризовий і стабілізаційний характер та орієнтована на стримування боргового навантаження в межах, що не створюють загрози платоспроможності держави у воєнний і поствоєнний періоди. Застосування механізмів тимчасової реструктуризації, переорієнтація частини зовнішнього фінансування на грантову підтримку, а також активізація внутрішніх запозичень сприяють підтриманню фінансової стійкості та забезпеченню виконання пріоритетних державних функцій у сфері оборони й соціального захисту.

Водночас довгострокова боргова безпека залишається критично залежною від безперервності міжнародної фінансової допомоги, дотримання бюджетної дисципліни щодо дефіциту, а також узгодженості дій фіскальних і монетарних інститутів, що формують загальну макрофінансову стабільність держави.

2.3. Підтримка фінансової безпеки України міжнародними партнерами

Починаючи з 2022 року, у зв'язку з повномасштабною військовою агресією, Україна зіткнулася з різким загостренням фінансових дисбалансів: звуження податкової бази, падіння експортних надходжень, руйнування частини виробничого потенціалу та одночасне суттєве зростання оборонних і соціальних витрат спричинили формування значного бюджетного дефіциту. За таких умов міжнародна фінансова допомога фактично стала визначальним фактором підтримання функціонування державних фінансів і забезпечення макроекономічної стабільності.

Завдяки надходженню зовнішніх кредитів, грантових ресурсів і технічної підтримки вдалося зберегти платоспроможність державного сектору, підтримати стабільність національної валюти та забезпечити безперервність соціальних виплат населенню.

Ключову роль у цьому процесі відіграють міжнародні партнери - Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Європейський Союз, держави G7, а також уряди США, Канади, Японії, Великої Британії та інші донори. Вони не лише забезпечують фінансові ресурси, а й сприяють макрофінансовій стабілізації через підтримку реформ, удосконалення системи державного управління та посилення інституційної спроможності України [49]. табл.2.8

Таблиця 2.8

Основні міжнародні партнери України (2022-2025 рр.)

Партнер	Форма допомоги	Обсяг (2022–2025 рр.)	Мета використання	Механізми моніторингу
Європейський Союз	Макрофінансова допомога, гранти, програма Ukraine Facility	понад 60 млрд євро(2022–2025,включно з поетапними виплатами у 2023–2025 рр.)	Підтримка державного бюджету, відновлення критичної інфраструктури, реалізація реформ	Європейська комісія, механізми Ukraine Facility, аудит RRF, звітність Мінфіну України
США (USAID, Міністерство фінансів США)	Гранти, бюджетна підтримка, фінансування соціальних і оборонних потреб	понад 35 млрд дол (2022–2025)	Соціальні виплати, підтримка медицини, освіти, гуманітарні програми, макрофінансова стабільність	GAO, USAID, звіти до Конгресу США, міжурядовий контроль
МВФ (Міжнародний валютний фонд)	Кредитні програми (EFF, 2023–2027)	близько 18 млрд дол (станом на 2025 р.)	Макрофінансова стабілізація, підтримка валютної стійкості, структурні реформи	Місії МВФ, квартальні перегляди програм, Debt Sustainability Analysis (DSA)
Світовий банк	Пільгові кредити, гранти, програми PEACE, Relief, Resilience	близько 15 млрд дол (2022–2025)	Підтримка бюджетних видатків, енергетики, соціальних програм, відновлення	World Bank Group, аудит IDA, проєктна звітність
Країни G7 (Канада, Японія, Велика Британія, Німеччина)	Бюджетна підтримка, кредити, гарантії	близько 15–18 млрд дол(2022–2025)	Гуманітарна допомога, секторні програми, фінансування відновлення	OECD DAC, урядові аудити, двостороння звітність
Інші партнери (ЄІБ, ЄБРР, NDF та ін.)	Інвестиційні проєкти,кредити розвитку, інфраструктурні програми	близько 7–8 млрд дол (2022–2025)	Відновлення транспорту, енергетики, житлової інфраструктури	Внутрішні аудити банків розвитку, проєктний моніторинг

Джерело: побудовано за [50,51]

Після 2022 року міжнародна допомога Україні набула багатокомпонентного характеру, поєднуючи фінансові, інституційні та технічні інструменти, спрямовані на підтримання макроекономічної стабільності, відновлення зруйнованої інфраструктури та реалізацію структурних реформ. Центральне місце в цій системі займають гранти, які є безповоротною формою фінансування та не формують додаткового боргового навантаження. Рис.2.4

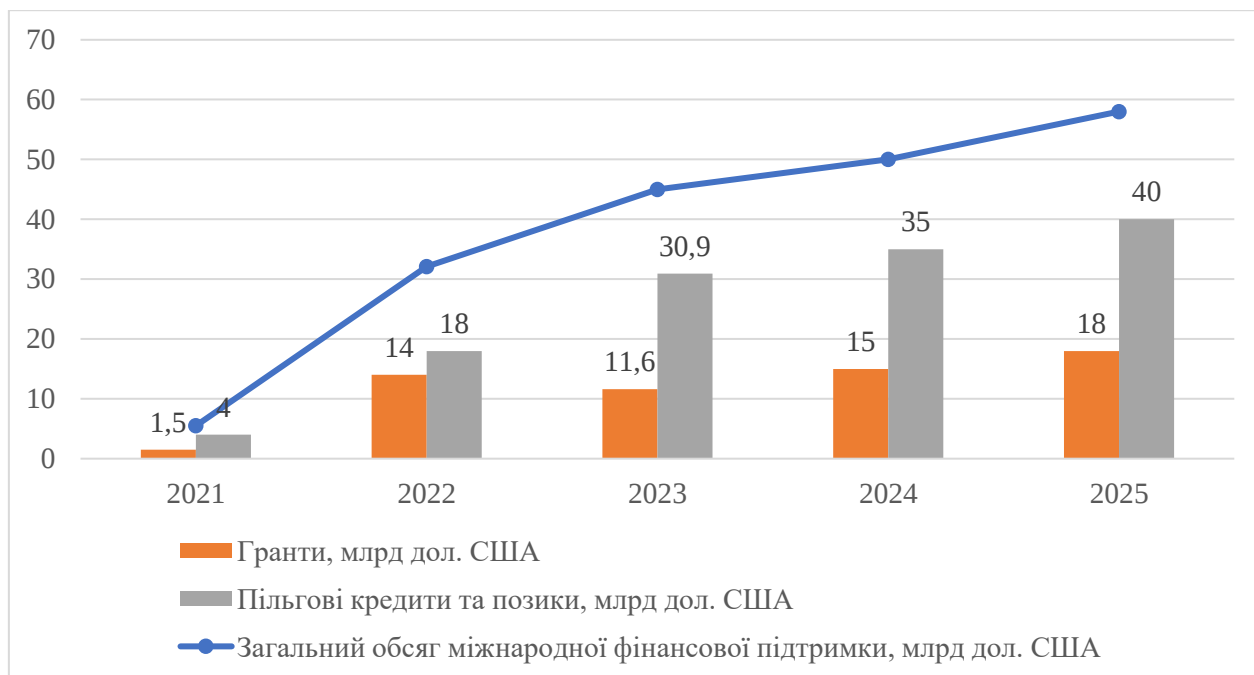

Рис. 2.4 Динаміка міжнародної фінансової підтримки України у 2021–2025 рр. за ключовими джерелами

Вони переважно спрямовуються на покриття критичних бюджетних потреб, соціальних виплат, гуманітарних програм і забезпечення енергетичної стійкості держави. Основними донорами в цьому сегменті виступають США, Європейський Союз і Світовий банк.

Поряд із грантовою підтримкою значний обсяг ресурсів надходить у формі пільгових кредитів із мінімальними відсотковими ставками та довгостроковими умовами погашення. Такі фінансові інструменти, що надаються МВФ, ЄС, урядами Японії та інших країн-партнерів, виконують функцію стабілізації державних фінансів і часткового покриття бюджетного дефіциту без різкого зростання боргового навантаження.

Окремим важливим напрямом є технічна допомога, яка реалізується через експертні програми, консультаційний супровід, аудиторські перевірки та навчальні ініціативи в рамках співпраці з міжнародними організаціями, зокрема USAID, OECD і Світовим банком. Така підтримка сприяє підвищенню інституційної спроможності державного управління, удосконаленню фінансового менеджменту та посиленню антикорупційних механізмів.

Додатково суттєву роль відіграють гарантійні інструменти та механізми страхування інвестиційних ризиків, що їх надають міжнародні фінансові інституції, зокрема ЄБРР, MIGA та IFC. Їхня мета полягає у зниженні ризиків для приватних інвесторів і стимулюванні припливу капіталу в українську економіку навіть в умовах підвищеної воєнної невизначеності.

Важливою складовою також є цільове фінансування відновлювальних проєктів, яке охоплює відбудову транспортної інфраструктури, енергетичних об'єктів, житлового фонду та соціальної сфери. Така підтримка, що часто має змішаний або грантовий характер, забезпечує відновлення базових умов життєдіяльності та поступове відновлення економічної активності на постраждалих територіях.

У сукупності зазначені форми міжнародної допомоги не лише пом'якшують наслідки воєнного конфлікту, а й формують основу для подальшої фінансової стабілізації, модернізації економіки та інтеграції України до європейського економічного простору.

Питання прозорості та підзвітності у використанні зовнішніх фінансових ресурсів має ключове значення для збереження довіри міжнародних партнерів і забезпечення фінансової безпеки держави. У відповідь на значні обсяги надходжень створено багаторівневу систему контролю, що включає державні органи, парламентський нагляд, міжнародний аудит та громадський моніторинг. Така система сприяє підвищенню відкритості бюджетних процесів, мінімізації корупційних ризиків і забезпеченню ефективного використання залучених ресурсів, зміцнюючи

водночас репутацію України як відповідального отримувача міжнародної допомоги.табл.2.9

Таблиця 2.9

Ключові механізми контролю

Механізм контролю	Зміст і функціональне призначення	Рівень впливу
Єдиний цифровий портал використання донорських ресурсів (eData, DREAM, Prozorro)	Формує відкритий доступ до інформації щодо надходження та використання міжнародного фінансування, забезпечує можливість оперативного відстеження руху коштів усіма зацікавленими сторонами	Високий – забезпечує прозорість і громадський контроль
Система державного моніторингу Міністерства фінансів України та Рахункової палати	Здійснює контроль ефективності використання бюджетних і донорських коштів, проводить перевірки законності, цільового та результативного їх спрямування	Високий – внутрішній державний аудит
Аудиторські перевірки міжнародних інституцій (МБФ, Світовий банк, ЄС, USAID)	Оцінюють дотримання умов програм фінансової підтримки, ефективність реалізації проєктів та ризики нецільового використання ресурсів	Високий – незалежний зовнішній контроль
Публічна звітність та аналітичні огляди (Monthly Donor Updates, Ukraine Support Tracker – Kiel Institute)	Регулярно узагальнюють дані щодо обсягів, напрямів і результатів міжнародної допомоги, забезпечуючи інформаційну відкритість та підзвітність	Середній – аналітично-інформаційний вплив
Парламентський контроль (Комітет ВРУ з питань бюджету)	Здійснює нагляд за використанням міжнародної допомоги через слухання, депутатські запити та розгляд звітів урядових органів	Середній – законодавчо-політичний вплив

Джерело: побудовано за [52]

Таким чином, сформована багаторівнева система контролю за використанням міжнародних фінансових ресурсів забезпечує достатньо високий рівень прозорості, підзвітності та відстежуваності руху коштів. Її стабільна робота виступає важливою передумовою збереження довіри з боку донорів, підтримання макрофінансової рівноваги та формування прогнозованих умов для подальшого залучення ресурсів у процесі відновлення України.

Водночас міжнародна фінансова допомога у 2022–2025 роках фактично стала системоутворюючим елементом фінансової стійкості держави в умовах

війни. Саме завдяки масштабним надходженням грантів і пільгових кредитів від ЄС, США, МВФ, Світового банку, країн G7 та інших партнерів вдалося забезпечити безперервність функціонування державних фінансів, уникнути дефолтних сценаріїв, підтримати курс національної валюти та профінансувати ключові напрями - насамперед оборону, соціальний захист населення та базові бюджетні зобов'язання.

Разом із тим, така модель фінансового виживання має і структурні обмеження. Хронічна залежність від зовнішніх джерел посилює боргові ризики та формує довгострокову вразливість державних фінансів до зовнішньополітичних рішень країн-донорів. Додатковим фактором невизначеності є умовність фінансування, коли обсяги підтримки прямо пов'язані з виконанням реформ і політичних вимог міжнародних інституцій. Не менш важливим ризиком залишається потенційне скорочення допомоги у майбутньому через зміну глобальних пріоритетів або “втому донорів”, що вже зараз враховується у середньострокових прогнозах.

З огляду на це, доцільно зробити висновок, що нинішня модель фінансової безпеки України є перехідною. Вона ефективна в умовах війни, однак не може розглядатися як довгостроково стійка. У стратегічній перспективі пріоритетом державної політики має стати поступове зміщення акценту з зовнішнього фінансування на внутрішні джерела розвитку: розширення податкової бази, стимулювання економічного зростання, активізація інвестиційної діяльності та формування глибшого внутрішнього ринку капіталу. Саме це дозволить зменшити зовнішню залежність і забезпечити більш автономну та стійку архітектуру фінансової безпеки у післявоєнний період.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Зарубіжний досвід забезпечення фінансової безпеки та можливості його адаптації в Україні

У сучасних умовах глобалізації та посилення геоекономічних ризиків питання забезпечення фінансової безпеки набуває стратегічного значення для більшості держав світу. Фінансова безпека виступає важливою складовою економічної та національної безпеки, оскільки визначає здатність держави підтримувати стабільність фінансової системи, ефективно протидіяти кризовим явищам та забезпечувати стає соціально-економічне функціонування. Особливої актуальності це питання набуло в умовах військових конфліктів, економічних криз, інфляційних процесів, боргових ризиків і зростання залежності країн від міжнародних фінансових ринків.

Досвід зарубіжних держав свідчить, що ефективне забезпечення фінансової безпеки ґрунтується на поєднанні збалансованої бюджетної політики, стійкої банківської системи, дієвого фінансового контролю, високого рівня інституційної спроможності та здатності держави оперативно реагувати на внутрішні й зовнішні загрози. Значна увага у розвинених країнах приділяється питанням диверсифікації джерел доходів бюджету, мінімізації боргових ризиків, підтримання валютної стабільності, розвитку цифрових фінансових технологій та забезпечення прозорості використання державних фінансів.

Для України вивчення зарубіжного досвіду є особливо важливим у контексті воєнного стану та необхідності адаптації фінансової політики до умов довготривалої нестабільності. Аналіз міжнародної практики дає можливість визначити ефективні механізми протидії фінансовим загрозам,

оцінити інструменти антикризового управління та сформулювати рекомендації щодо підвищення рівня фінансової стійкості держави. Особливий інтерес становить досвід країн, які функціонували в умовах військових конфліктів або масштабних економічних криз, зокрема Ізраїль, Польща, Південна Корея, США та Німеччина. Їхній досвід демонструє, що фінансова безпека держави значною мірою залежить від ефективності державного управління, рівня міжнародної підтримки, інституційної стабільності та здатності економіки швидко адаптуватися до кризових умов.

Дослідження зарубіжного досвіду забезпечення фінансової безпеки дозволяє не лише узагальнити успішні практики державного фінансового управління, але й визначити напрями їх адаптації до сучасних українських реалій з урахуванням викликів воєнного часу.

Фінансова безпека держави в умовах воєнного стану формується під дією принципово інших закономірностей, ніж у мирний час. Традиційні критерії - стабільний дефіцит бюджету, помірний держборг, прогнозована грошова база - поступаються місцем більш складній рівновазі між невідкладними потребами оборони і довгостроковою фінансовою стійкістю держави. Світовий досвід нараховує чимало прикладів успішного і менш успішного управління державними фінансами у воєнний час, однак систематизований порівняльний аналіз цих практик у вітчизняній науковій літературі залишається фрагментарним. Ця обставина і обумовлює наукову необхідність даного підрозділу.

Жодна іноземна модель не може бути механічно перенесена в Україну без урахування специфіки правової системи, стану фінансових ринків, відносин з міжнародними фінансовими організаціями та особливостей поточного конфлікту. Тому є сенс виокремити адаптовні принципи, а не копіювати форми. З урахуванням цього, для аналізу обрано шість країн, що мають документально підтверджений досвід управління державними фінансами в умовах воєнних або надзвичайних загроз: Ізраїль, Польщу, Естонію, Латвію / Литву (як спільну балтійську модель), Республіку Корея та

Фінляндію (воєнний досвід 1939–1944 рр. як класична модель мобілізаційних фінансів).

Перш ніж перейти до аналізу механізмів, необхідно встановити кількісний контекст і конкретизувати на тому які є стартові умови і траєкторії цих країн. Так табл. 3.1 містить динаміку ключових фіскальних індикаторів за 2014–2024 рр. - перша і кінцева дати охоплюють, відповідно, початок постаннексійного реагування і повоєнний пік воєнних видатків.

Таблиця 3.1

**Динаміка ключових показників фінансової безпеки за країнами,
2014–2024 рр.**

Країна / показник	2014	2019	2021	2022	2023	2024	Динаміка 2014→2024
Ізраїль видатки на оборону, % ВВП	5,6	5,3	5,2	4,5	5,3	8,8	↑ +3,2 п.п. (воєнна ескалація)
Ізраїль держборг, % ВВП	66,4	59,5	67,5	60,4	61,3	69,0	↑ +2,6 п.п. (воєнне фінансування)
Ізраїль дефіцит бюджету, % ВВП	–2,9	–3,7	–4,4	0,6	4,1	6,9	↑ критичне зростання (2023–2024)
Польща видатки на оборону, % ВВП	1,9	2,0	2,2	2,4	3,9	4,1	↑ +2,2 п.п. (NATO-leader 2024)
Польща дефіцит бюджету, % ВВП	–3,5	–0,7	–1,8	–3,4	–5,1	–5,7	↓ погіршення (ЄС - надмірний дефіцит)
Естонія видатки на оборону, % ВВП	2,0	2,2	2,1	2,2	2,7	3,4	↑ +1,4 п.п. (план 5% з 2026 р.)

Продовження табл.3.1

Естонія держборг, % ВВП	10,7	8,4	18,1	18,4	19,6	24,0	↑ найнижчий рівень серед НАТО
Латвія видатки на оборону, % ВВП	0,9	2,1	2,3	2,4	2,4	3,2	↑ зростання > 300% (2014→2024)
Литва видатки на оборону, % ВВП	0,9	2,0	2,1	2,5	2,7	3,0	↑ план 5% з 2026 р.
Республіка Корея валютні резерви, млрд дол.	363	408	463	424	423	418	→ стабільний «буфер» (\$418 млрд)
Республіка Корея видатки на оборону, % ВВП	2,5	2,7	2,8	2,9	2,8	2,7	→ стабільно вище 2% (понад 30 р.)
Україна держборг, % ВВП	70,3	50,0	49,0	78,4	84,4	96	↑ критичне зростання (воєнний стан)
Україна видатки на оборону, % ВВП	3,0	3,3	3,8	34,0	22,5	20	↑ абсолютний рекорд (1-ше місце у світі)

Джерело: складено автором за даними [53-57]

Критичний аналіз таблиці 3.1 виявляє дві принципово важливі закономірності.

По-перше, усі аналізовані країни, що зіштовхнулися з реальними загрозами (Ізраїль, Польща, Естонія, балтійські держави), здійснювали нарощування оборонних видатків поступово і законодавчо - за 5–10 років до піку загрози. Це дозволило уникнути фіскального шоку.

По-друге, Ізраїль - єдина країна зі зіставним досвідом активного конфлікту - зміг фінансувати 100 млрд шекелів (\$28 млрд) воєнних витрат у 2024 р. передусім

через внутрішній ринок (79% запозичень), спираючись на глибину власного фінансового ринку, а не на зовнішню допомогу. Україна, де внутрішній ринок ОВДП є значно менш розвиненим, фінансує оборону на 40–50% за рахунок зовнішніх грантів - що є суттєвим ризиком фінансової безпеки в разі зміни геополітичної кон'юнктури.

Окрему увагу заслуговує показник держборгу. Ізраїль, незважаючи на різке зростання боргового навантаження (з 60,4% ВВП у 2022 р. до 69% у 2024 р.), залишається значно нижче середнього показника єврозони (88,1%). Це -результат 30-річної бюджетної дисципліни, яка сформувала боргову подушку. Польща, навпаки, зіткнулася з тиском ЄС через перевищення 3% порогу дефіциту і опинилася під процедурою надмірного дефіциту - попри те, що зростання видатків спричинене виключно обороною. Це свідчить про системну суперечність між наднаціональними бюджетними правилами та воєнно-фіскальними потребами - протиріччя, з яким і Україна зіткнеться після вступу до ЄС.

Під час Другої світової війни Фінляндія реалізовувала модель фінансової політики, спрямовану на концентрацію максимально можливих ресурсів для забезпечення оборонних потреб держави. Водночас уряд приділяв значну увагу збереженню соціальних гарантій і підтримці населення, що дозволяло уникати різкого погіршення соціально-економічної ситуації та підтримувати внутрішню стабільність. Важливу роль у забезпеченні фінансової стійкості відігравало формування резервних фондів, а також застосування адаптивних механізмів державного кредитування, які забезпечували оперативне реагування на зміни військової обстановки. Такий підхід сприяв не лише підтриманню обороноздатності країни, але й стабільному функціонуванню стратегічно важливих галузей економіки, зокрема промислового виробництва, транспортної інфраструктури та енергетичного сектору [58].

Досвід воєнних конфліктів у Боснія і Герцеговина та Сирія свідчить про те, що в період глибокої політичної та економічної нестабільності особливого значення набуває ефективне управління державними фінансами та забезпечення прозорості бюджетної системи. Саме якість фінансового адміністрування значною мірою

визначає здатність держави уникнути загострення соціальної кризи, підтримувати базові державні функції та запобігати руйнівним економічним наслідкам.

Під час воєнних подій у Боснії і Герцеговині важливу роль відіграла часткова централізація фінансових ресурсів, яка дала змогу забезпечити стабільне фінансування гуманітарних заходів, системи охорони здоров'я та програм підтримки внутрішньо переміщених осіб. Завдяки цьому вдалося знизити рівень соціальної напруги та підтримати мінімальний рівень соціального захисту населення навіть в умовах масштабної кризи. Крім того, централізований підхід до розподілу фінансових ресурсів сприяв більш оперативному реагуванню на гуманітарні виклики та забезпеченню безперервності критично важливих державних послуг.

Натомість у Сирії система управління державними фінансами виявилася менш ефективною через недостатню координацію бюджетних потоків, низький рівень фінансового контролю та обмежену прозорість використання ресурсів. У результаті це спричинило посилення інфляційних процесів, дестабілізацію валютного ринку та суттєве зниження довіри населення до державних інституцій. Відсутність ефективних механізмів фінансового моніторингу також ускладнила реалізацію соціальних програм і негативно вплинула на здатність держави підтримувати економічну стабільність у кризових умовах.

Зазначений міжнародний досвід підтверджує, що в умовах воєнного стану фінансова безпека держави значною мірою залежить від здатності органів влади забезпечити ефективне управління бюджетними ресурсами, прозорість фінансових процесів та оперативне реагування на соціально-економічні виклики.

Аналіз нормативно-правових актів, офіційних звітів урядів і центральних банків досліджуваних країн дозволив систематизувати ключові механізми забезпечення фінансової безпеки в умовах воєнних та надзвичайних загроз. В табл. 3.2 представлено матрицю механізмів забезпечення фінансової безпеки, яка побудована за п'ятьма вимірами: бюджетна складова, боргова складова, управління валютними резервами, антикризовий фонд та адаптивні уроки для України.

Матриця механізмів забезпечення фінансової безпеки: зарубіжний досвід

Країна	Бюджетна складова	Боргова складова	Валютні резерви	Антикризовий фонд	Адаптивні уроки для України
Ізраїль	Екстрений перегляд бюджету в парламенті за 48 год; виділення 100 млрд шекелів (\$28 млрд) на війну у 2024 р.; підвищення ПДВ з 17% до 18% та ставки ПДФО	79% потреб покрито внутрішнім ринком облігацій; рекордна зовнішня емісія \$8 млрд (березень 2024, 10- і 30-річні облігації); зростання держборгу до 69% ВВП (з 61,3% у 2023 р.)	Золотовалютні резерви \$204 млрд; захист шекеля без жорсткого прив'язання курсу; своп-лінії з ФРС США	Відсутній спеціальний стабілізаційний фонд - компенсується глибиною внутрішнього ринку капіталу	Модель екстреного бюджетного перегляду; поєднання внутрішніх запозичень і зовнішніх облігацій; підвищення податків під час кризи (не заморозка)
Польща	Законодавче закріплення мінімум 3% ВВП на оборону з 2023 р.; Фонд підтримки ЗСУ (Armed Forces Support Fund - FWSZ) - позабюджетний; дефіцит 5,7% ВВП (2024); план ЄС - надмірний дефіцит	Емісія «оборонних облігацій» через FWSZ; залучення 62 млрд злотих (\$15 млрд) поза основним бюджетом; поступова фіскальна консолідація до 3% дефіциту до 2029 р. (МВФ)	Валютні резерви \$195 млрд (2024); активна участь у механізмах ЄЦБ; злотий - плаваючий курс із інтервенціям і НБП	FWSZ - позабюджетний фонд оборонних витрат; дозволяє «приховати» дефіцит від прямого обліку за правилами ЄС (тимчасово)	Механізм позабюджетного оборонного фонду; принцип «escape clause» для оборонних видатків у правилах ЄС; законодавче закріплення мінімального % ВВП
Естонія	Середньострокова бюджетна рамка (4-річний оборонний план); прозоре планування 5,4% ВВП на 2026–2029; бюджетний профіцит / мінімальний дефіцит у мирний час	Держборг 24% ВВП (2024) - один з найнижчих у НАТО; боргова подушка дозволяє нарощувати запозичення без ризику суверенного дефолту	Членство у єврозоні знімає валютний ризик; ЄЦБ - кредитор останньої інстанції	Фонд е-резидентства як джерело позабюджетних доходів; системний підхід до цифрового управління фінансами (X-Road)	Довгострокове планування (не щорічний бюджет); низький борг як стратегічний ресурс; цифрова інфраструктура управління фінансами

Країна	Бюджетна складова	Боргова складова	Валютні резерви	Антикризовий фонд	Адаптивні уроки для України
Латвія / Литва	Парламентське рішення 4,91% ВВП на 2026 р. (Латвія); Литва - план 5–6% ВВП; обидві країни - перехід від 0,9% (2014) до 3%+ (2024) за 10 років	Помірний держборг (35–40% ВВП); використання ринків єврооблігацій; підтримка ЄС через структурні фонди	Єврозона (Литва, Латвія, Естонія): валютний ризик відсутній; доступ до механізмів ЄЦБ	Резервний фонд на рівні 5% річних видатків; обов'язковий за бюджетним законом; не може бути витрачений без рішення парламенту	Поступове нарощування витрат (не різкий стрибок); законодавчий мінімум оборонних видатків; обов'язковий стабілізаційний резерв
Республіка Корея	Оборонний бюджет >2,7% ВВП безперервно понад 30 років; 5-річний план оборонного будівництва; чіткий розподіл між оперативними та інвестиційними витратами	Держборг 54% ВВП (2024); Міністерство фінансів - активний емітент на внутрішньому ринку; ринок КТВ (Korean Treasury Bonds) - один з найліквідніших в Азії	\$418 млрд валютних резервів (дев'ятий у світі, 2024); Банк Кореї управляє резервами за принципом «безпека - ліквідність - прибутковість»	Korea Investment Corporation (KIC) - суверенний фонд, \$206 млрд (2024); Фонд обміну валют (FEEF) для стабілізації курсу вони	Модель суверенного фонду при мінімальних видатках; довгострокова оборонна програма без волатильності; глибокий внутрішній ринок держоблігацій
Фінляндія (воєнний досвід 1939–1944)	Воєнний бюджет - 49% держвидатків у 1940 р.; фінансування через «Зимові облігації»; жорстке скорочення цивільних витрат	Внутрішні запозичення: Зимові облігації підписані населенням і підприємствами; зовнішня допомога (мінімальна); принцип «воюй власними ресурсами»	Фіксований курс марки; золотий запас використаний для імпорту зброї; часткова репатріація валютних активів	Народний позика довіря як антикризовий механізм; добровільна мобілізація внутрішніх заощаджень	Мобілізація внутрішніх заощаджень (аналог «облігацій перемоги» для України); жорстке цільове бюджетування; принцип «ніякого компромісу між обороною і фінансовою стійкістю»

Джерело: складено автором за матеріалами [54-73]

Порівняльний аналіз виявляє ряд системних проблем, з якими зіткнулися досліджувані країни, і які мають пряму проекцію на Україну.

Перша проблема це конфлікт між оборонними потребами і бюджетними правилами. Польща, будучи лідером НАТО за видатками на оборону (4,1%

ВВП, 2024), опинилась під процедурою надмірного дефіциту ЄС через перевищення порогу 3% ВВП. ЄС відмовив у виключенні оборонних витрат з розрахунку дефіциту (2024р.). Вирішенням цієї проблеми стало застосування механізм «escape clause» - відступ від бюджетного правила на суму приросту оборонних видатків відносно 2021 р. (до 1,5% ВВП). Слід відмітити, що для України після вступу до ЄС такий механізм буде критично необхідним.

Другою проблемою стала критична залежність від зовнішнього фінансування. Ізраїль вирішив цю проблему через глибину власного ринку (79% внутрішнє фінансування). Фінляндія у 1940–1944 рр. - через «Зимові облігації» (народні позики). Для України залежність від зовнішніх грантів у 40–50% оборонних витрат є критичним ризиком: зміна пріоритетів донорів (США під адміністрацією Трампа, геополітична перегрупування) може миттєво виникнути дефіцитом \$10–15 млрд/рік. Одним із напрямів вирішення цієї проблеми вбачається мобілізація внутрішніх заощаджень через «Облігації перемоги».

Третьою проблемою стала боргова стійкість при різкому зростанні видатків. Ізраїль зміг витримати зростання держборгу з 61,3% до 69% ВВП завдяки початково низькій базі та глибокому внутрішньому ринку. Польща балансувала між зростанням оборони і вимогами ЄС. Для України, де держборг уже перевищує 90% ВВП, подальше нарощування є критичним. Для вирішення такої проблеми доцільним є поєднання боргової реструктуризації, секьюритизації заморожених активів РФ і поступової фіскальної консолідації після стабілізації.

Четвертою проблемою стала відсутність довгострокових стабілізаційних інструментів. Балтійські держави вирішили її через обов'язкові резервні фонди (5% від річних видатків за законом). Республіка Корея - через КІС (\$206 млрд суверенний фонд). Для України відсутність подібного інституту означає відсутність «буфера» на випадок нових шоків після закінчення активної фази конфлікту. З огляду на вище зазначену

практику одним з виходів для України є заснування Суверенного стабілізаційного фонду за рахунок компенсацій від активів рф.

Пятою проблемою вбачається волатильність бюджетного планування. Наприклад, Естонія демонструє найефективнішу модель: 4-річна оборонна програма з законодавчо закріпленими показниками, що усуває щорічну волатильність і забезпечує передбачуваність для ВПК і постачальників. Для України щорічний бюджетний цикл у воєнний час є принципово неефективним. Адже ні ЗСУ, ні ВПК, ні міжнародні партнери не можуть будувати довгострокові плани.

Для України питання фінансової стійкості набуло визначального значення у системі державного управління. Сучасна фінансова політика держави формується з урахуванням міжнародного та історичного досвіду країн, які функціонували в умовах воєнних конфліктів і глибоких економічних потрясінь. У центрі уваги перебувають підвищення прозорості використання бюджетних коштів, посилення контролю за державними фінансами, забезпечення раціонального розподілу ресурсів та координація фінансових рішень із потребами сектору безпеки й соціального захисту населення.

Важливим напрямом трансформації фінансової системи стало активне впровадження цифрових інструментів у сфері бюджетного адміністрування, що дозволяє підвищити оперативність управлінських рішень і рівень фінансової прозорості. Одночасно держава посилює розвиток внутрішнього ринку державних запозичень, зокрема шляхом використання механізму воєнних облігацій як джерела мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів. Значну роль у підтриманні макрофінансової стабільності також відіграє міжнародна фінансова допомога, яка стала одним із ключових чинників забезпечення безперервного функціонування бюджетної системи та виконання державою своїх соціальних і оборонних зобов'язань.

Світова практика підтверджує, що країни, які забезпечують ефективне управління державними ресурсами, високий рівень відкритості фінансових процесів та узгодженість бюджетної, податкової й монетарної політики, мають

значно вищі шанси не лише подолати наслідки кризових явищ, а й сформувати передумови для швидкого економічного відновлення після завершення воєнних дій. Саме системність фінансової політики та здатність держави оперативно реагувати на ризики визначають рівень її економічної безпеки та перспективи післявоєнного розвитку.

За умов воєнного стану бюджетна політика фактично перетворюється на один із базових механізмів забезпечення фінансової та соціально-економічної стабільності держави. Війна суттєво змінює структуру державних доходів і видатків, що потребує перегляду традиційних підходів до бюджетного планування та розподілу ресурсів. У таких умовах особливого значення набуває здатність держави оперативно адаптувати бюджетну систему до нових викликів, забезпечуючи одночасно фінансування оборонної сфери, підтримку населення та стабільне функціонування економіки.

Ефективна модернізація бюджетної політики в умовах війни передбачає поєднання антикризових короткострокових рішень із реалізацією довгострокових структурних реформ. Такий підхід дозволяє не лише підтримувати поточну фінансову стабільність, а й створювати основу для підвищення економічної стійкості держави, раціонального використання фінансових ресурсів та формування передумов для повоєнного відновлення економіки [74].

В умовах воєнного стану та суттєвого скорочення бюджетних надходжень держава змушена здійснювати жорстке переорієнтування фінансових ресурсів відповідно до першочергових потреб безпеки та підтримки економічної стабільності. Одночасне збільшення витрат на оборону, соціальне забезпечення та ліквідацію наслідків руйнувань формує необхідність максимально ефективного й збалансованого розподілу державних коштів. За таких умов бюджетна політика має концентруватися на напрямках, що забезпечують збереження державності, підтримку населення та функціонування критично важливих секторів економіки.

Пріоритетним напрямом бюджетної політики в умовах війни є забезпечення потреб оборонного сектору та підвищення обороноздатності держави. Значні фінансові ресурси спрямовуються на технічне переоснащення Збройних Сил України, закупівлю сучасного озброєння, розвиток військової інфраструктури, підготовку військовослужбовців і підтримку вітчизняного оборонно-промислового комплексу. Важливого значення набуває ефективність управління оборонними видатками, оскільки від цього залежить здатність держави оперативно реагувати на воєнні загрози та підтримувати належний рівень військової готовності. Крім того, розвиток національного оборонного виробництва сприяє зміцненню економічної самостійності держави та зменшенню залежності від зовнішніх поставок.

Воєнні дії суттєво погіршують соціально-економічне становище населення, збільшуючи рівень безробіття, міграції та втрати доходів. У зв'язку з цим одним із ключових напрямів бюджетного фінансування є забезпечення соціального захисту громадян, насамперед найбільш уразливих категорій населення. Державні кошти спрямовуються на виплату пенсій, соціальних допомог, підтримку внутрішньо переміщених осіб, надання гуманітарної та медичної допомоги, а також реалізацію програм компенсації за пошкоджене чи зруйноване житло. Підтримання соціальної стабільності є важливим чинником збереження внутрішньої економічної рівноваги та недопущення загострення соціальної напруги в суспільстві.

Суттєві руйнування транспортної, енергетичної та промислової інфраструктури потребують значних фінансових ресурсів для проведення відновлювальних робіт. Бюджетна політика в цьому напрямі орієнтована на реконструкцію об'єктів критичної інфраструктури, відновлення транспортного сполучення, ремонт енергетичних систем та забезпечення безперебійного функціонування життєво необхідних комунікацій. Інвестиції у відбудову інфраструктури мають не лише соціальне, а й економічне значення, оскільки сприяють відновленню ділової активності, функціонуванню

підприємств і створенню умов для економічного розвитку регіонів, які постраждали внаслідок бойових дій.

В умовах війни стратегічного значення набуває підтримання стабільного енергозабезпечення та безперебійного функціонування агропромислового сектору. Державні видатки спрямовуються на формування резервів енергетичних ресурсів, модернізацію енергетичної інфраструктури, розвиток альтернативної енергетики та підвищення енергетичної незалежності держави. Паралельно здійснюється підтримка аграрного сектору через механізми державного фінансування, кредитування та стимулювання виробництва продовольства. Це дозволяє забезпечити стабільність внутрішнього ринку харчових продуктів, підтримати експортний потенціал країни та мінімізувати ризики продовольчої кризи [75].

На підставі проведеного критичного аналізу зарубіжного досвіду і з урахуванням специфіки фінансово-економічного становища України сформульовано шість пріоритетних напрямів оптимізації, із акцентом на бюджетній та борговій складових фінансової безпеки. (Табл.3.3)

Таблиця 3.3.

**Напрями оптимізації забезпечення фінансової безпеки України:
зарубіжний досвід-донор та конкретні заходи**

Напрямок оптимізації	Зарубіжний досвід-донор	Поточний стан України	Конкретні заходи	Очікуваний ефект
Середньострокова бюджетна рамка (СБР) з воєнно-фіскальним режимом	Естонія (4-річний оборонний план); Польща (MTFSP 2025–2029 МВФ); Ізраїль (48-год. перегляд)	Бюджет ухвалюється щорічно без фіксованих оборонних показників; волатильне планування	Зак-чо закріпити мін. рівень обор-х видатків (не менше 20% ВВП воєнного часу); затвердити 3-х р. рамку з прив'язкою до GDP; ввести «надзвичайний бюджетний режим»	Передбачуваність фінансування ЗСУ; зниження ризику бюджетної волатильності; відповідність вимогам МВФ

Продовження Таблиці 3.3

Позабюджетний Фонд відновлення та оборони (ФВО)	Польща (FWSZ - Armed Forces Support Fund, 62 млрд злотих поза бюджетом); Фінляндія (1940, Зимові облігації)	Ukraine Recovery Fund у стадії формування; механізм управління грантами ЄС - частково впроваджений	Створити ФВО як юридично самостійний інститут: джерела - спецпозики, заморожені активи рф, «облігації перемоги»; управління - незалежна наглядова рада; звітність - МСФЗ+ESG	Відокремлення «воєнних» витрат від поточного бюджету; залучення інституційних інвесторів; антикорупційна прозорість
Реструктуризація та управління держборгом (активна боргова стратегія)	Ізраїль (79% внутрішній ринок + рекордна зовнішня емісія \$8 млрд); Республіка Корея (ринок КТВ - один з найліквідніших)	Держборг 96% ВВП (2025); критична залежність від зовнішніх грантів (США, ЄС); внутрішній ринок ОВДП - недостатньо глибокий	Розширити внутрішній ринок ОВДП: залучення населення через «облігації перемоги»; спрощення доступу нерезидентів; секьюритизація заморожених активів рф; переговори щодо реструктуризації з поетапним графіком	Зниження концентрації боргового ризику; здешевлення запозичень; підвищення кредитного рейтингу у разі стабілізації
Суверенний стабілізаційний фонд (ССФ) майбутнього покоління	Республіка Корея (KIC, \$206 млрд, 8,5% доходності у 2024 р.); Латвія/Литва (резервний фонд 5% видатків)	Відсутній суверенний фонд; Фонд майбутніх поколінь - лише на стадії концепції; НБУ керує резервами (\$43 млрд) за традиційними принципами	Заснувати ССФ України «Відновлення та зростання»: початкова капіталізація - компенсації за рахунок заморожених активів РФ (\$300 млрд); управління за принципом Сантьяго (SWF стандарти); інвестування в інфраструктуру відновлення	Довгострокова фінансова база; незалежність від щорічних бюджетних рішень; нейтралізація боргового навантаження
Реформа бюджетних правил - фіскальне таргетування	Польща («escape clause» ЄС на +1,5% ВВП оборонних видатків); ЄС (реформа пакту стабільності 2024 р.); МВФ (рекомендація фіскальної консолідації)	Відсутнє законодавство про бюджетне правило (борговий ліміт); Бюджетний кодекс - не адаптований до воєнних умов	Прийняти Закон «Про бюджетну відповідальність» із воєнним режимом: у мирний час - ціль дефіциту 2%, борг 60% ВВП; воєнний режим - відступ до 5% дефіциту + оборонна клаузула; автоматичне відновлення після закінчення ВС	Передбачуваність для кредиторів; програма МВФ зберігається; основа для членства в ЄС
Мобілізація внутрішніх заощаджень: «Облігації перемоги»	Фінляндія (Зимові облігації 1940, підписка населення і бізнесу); Ізраїль (79% внутрішній ринок, \$101 млрд за 2023–2024 pp.)	ОВДП доступні, але ринок - переважно банківський; населення тримає заощадження в готівці або на депозитах; довіра до держоблігацій - недостатня	Запустити «Облігації перемоги» (War Bonds) для фізичних осіб через Дія та Prozorro; ставка - +1,5% до депозитів; мінімальна сума - 1000 грн; пільга з ПДФО на відсотки; прозора звітність про використання коштів у ФВО	Мобілізація \$5–10 млрд/рік внутрішніх заощаджень; підвищення патріотичної залученості; зниження тиску на зовнішні запозичення

Джерело: розроблено автором

Запропоновані напрями оптимізації потребують критичного осмислення їх обмежень, без якого вони залишатимуться теоретичними конструктами, не готовими до практичної реалізації.

Варто відмітити, що ізраїльська модель (79% внутрішнє фінансування) є недосяжною для України в короткостроковій перспективі. Ринок ОВДП не може абсорбувати \$30–40 млрд/рік воєнних запозичень без інфляційного ефекту. «Облігації перемоги» можуть покрити лише \$5–10 млрд. Отже необхідне доповнення зовнішніми механізмами.

Що стосується естонської, балтійська і польської моделей, вони формувалися 10–15 років. Україна перебуває в умовах, де ці 10 років потрібно пройти за 3–5. Це означає необхідність паралельного, а не послідовного запровадження реформ, що підвищує ризики координаційних збоїв.

Ukraine Facility (€50 млрд) і надходження МВФ є умовними. Вони залежать від виконання структурних маяків. Будь-яке відходження від реформ - скасування незалежності НБУ, непрозоре управління коштами - може призупинити надходження. Тому ССФ і ФВО повинні будуватися на принципах максимальної прозорості (МСФЗ + незалежний аудит + публічна звітність).

Крім того використання \$300 млрд заморожених активів рф як джерела капіталізації ССФ залежить від міжнародно-правового консенсусу, якого станом на 2025 р. не досягнуто. Реальний інструмент - відсотки від активів (\$5 млрд/рік), а не сам основний капітал.

Проведений порівняльний аналіз зарубіжного досвіду забезпечення фінансової безпеки в умовах воєнних загроз дозволяє сформулювати такі висновки та рекомендації для України щодо напрямів оптимізації забезпечення фінансової безпеки України в умовах воєнного стану.

По-перше, не існує єдиної «воєнної моделі» фінансової безпеки. Ефективність залежить від початкових умов (рівень боргу, глибина ринку, членство в союзах), а не від набору інструментів. Україна може запозичити принципи, але не форми.

По-друге - внутрішня глибина фінансового ринку - стратегічний ресурс, важливіший за будь-який зовнішній кредит. Мобілізація внутрішніх заощаджень через «Облігації перемоги» є першочерговим завданням зниження зовнішньої фінансової залежності України.

По-третє - Польська «escape clause» і балтійський досвід поступового нарощування оборонних видатків доводять, що законодавче закріплення мінімального % ВВП на оборону і бюджетне правило з воєнним винятком є умовою передбачуваного фінансування ЗСУ і майбутнього членства в ЄС.

По-п'яте, боргова стійкість України потребує трипрограмного підходу, а саме реструктуризація поточного боргу (переговори з кредиторами), залучення «нових грошей» (ССФ, ФВО), та поступова фіскальна консолідація після стабілізації воєнної ситуації - відповідно до вимог МВФ і ЄС.

По-шосте, критична оцінка обмежень адаптації - необхідна умова реалізму. Ізраїльська модель недосяжна за глибиною ринку, балтійська - за часовим горизонтом, корейська - за масштабом суверенного фонду. Адаптація можлива лише на рівні принципів: прозорість, довгостроковість, інституційна незалежність.

В умовах воєнної економіки бюджетна система держави повинна характеризуватися високим рівнем мобільності та оперативності управління фінансовими потоками. За наявності постійних воєнних, економічних і гуманітарних ризиків особливого значення набуває можливість швидкого коригування структури бюджетних видатків залежно від поточних потреб держави. Такий підхід забезпечує своєчасне реагування на надзвичайні події, зокрема руйнування критичної інфраструктури, посилення оборонних потреб, міграційні процеси або різкі коливання бюджетних надходжень. Гнучкість бюджетної політики дозволяє державі підтримувати стабільність функціонування ключових секторів навіть в умовах значної невизначеності та постійної зміни безпекової ситуації.

Важливим інструментом підвищення результативності бюджетного управління є програмно-орієнтований підхід до формування та використання

державних коштів. Його сутність полягає у спрямуванні фінансування на конкретні державні програми з чітко визначеними цілями та системою оцінювання результативності. Ефективність реалізації програм визначається через систему показників результативності, які дозволяють оцінити реальний соціально-економічний ефект використання бюджетних ресурсів. Зокрема, результативність програм відновлення інфраструктури може визначатися темпами реконструкції об'єктів, рівнем відновлення транспортного сполучення чи економічною активністю регіонів. У сфері соціальної та медичної підтримки оцінюються масштаби охоплення населення послугами, рівень доступності допомоги та покращення умов життя громадян. Такий механізм сприяє посиленню контролю за використанням державних коштів, підвищенню прозорості бюджетного процесу та своєчасному коригуванню фінансових рішень відповідно до актуальних потреб держави [76].

В умовах війни особливого значення набуває вдосконалення системи міжбюджетних відносин та посилення фінансової самостійності регіонів. Децентралізація фінансових ресурсів дозволяє органам місцевого самоврядування оперативніше реагувати на виклики, пов'язані з безпекою, гуманітарною підтримкою населення та ліквідацією наслідків руйнувань. Передача частини фінансових повноважень на місцевий рівень сприяє більш ефективному використанню ресурсів, скороченню бюрократичних процедур та врахуванню специфічних потреб окремих територій. Крім того, залучення місцевих громад до процесу розподілу ресурсів підвищує рівень довіри населення до державної політики та сприяє розвитку механізмів громадського контролю [77].

Для забезпечення збалансованості державних фінансів в умовах дефіциту бюджету використовуються різноманітні інструменти фінансової підтримки. Серед основних джерел покриття бюджетного дефіциту важливу роль відіграють воєнні облігації, міжнародні кредити, грантова допомога та резервні фонди держави. Використання цих механізмів дозволяє уникнути надмірного податкового навантаження на населення та бізнес, одночасно

підтримуючи фінансову стабільність держави. У таких умовах особливо актуальним стає забезпечення ефективного контролю за державними витратами та посилення антикорупційних механізмів. Важливими інструментами у цій сфері є аудит бюджетних програм, електронні системи моніторингу фінансових потоків і відкритість інформації щодо використання бюджетних ресурсів.

Паралельно держава повинна підтримувати економічну активність навіть за умов воєнного часу, оскільки збереження функціонування бізнесу є необхідною передумовою наповнення бюджету та забезпечення зайнятості населення. Бюджетні ресурси можуть спрямовуватися на програми кредитної підтримки малого та середнього підприємництва, стимулювання створення робочих місць у сфері відновлення інфраструктури та підтримку стратегічно важливих галузей економіки. Такий підхід дозволяє не лише пом'якшити наслідки економічної кризи, але й створити основу для післявоєнного відновлення держави [78].

У період воєнного стану податкова політика також трансформується у важливий інструмент забезпечення фінансової стійкості та підтримки національної економіки. Основним завданням податкового регулювання стає одночасне забезпечення стабільних бюджетних надходжень і створення умов для збереження ділової активності. З цією метою держава застосовує комплекс стимулюючих заходів, зокрема тимчасові податкові пільги для підприємств оборонної, медичної, аграрної та логістичної сфер. Це дозволяє бізнесу спрямовувати більше ресурсів на підтримання виробництва, модернізацію обладнання та забезпечення безперервності роботи в умовах кризи.

Водночас важливим напрямом стає спрощення податкового адміністрування для підприємств, які постраждали внаслідок бойових дій. Скорочення бюрократичного навантаження та спрощення процедур звітності сприяють швидшому відновленню підприємницької діяльності. Значний потенціал має також детінізація економіки шляхом створення сприятливих умов для легалізації бізнесу та розширення бази оподаткування. У цьому

процесі ключову роль відіграє цифровізація податкової системи, автоматизація податкових процедур і використання сучасних механізмів фінансового моніторингу, що дозволяє підвищити ефективність адміністрування податків та посилити контроль за бюджетними надходженнями.

Не менш важливим є міжнародний аспект податкової політики, оскільки залучення іноземних інвестицій та фінансової допомоги значною мірою залежить від прозорості й передбачуваності податкового середовища. Гармонізація податкових правил із міжнародними стандартами, уникнення подвійного оподаткування та формування сприятливого інвестиційного клімату сприяють притоку капіталу, підтримці економічної активності та зміцненню макрофінансової стабільності навіть в умовах війни. У перспективі це створює передумови для активізації підприємництва та прискорення економічного відновлення держави [79].

Одним із ключових елементів фінансової безпеки держави у кризових умовах залишається стабільне функціонування банківської системи. Саме банківський сектор забезпечує безперервність руху фінансових ресурсів, кредитування економіки, проведення розрахунків та надходження коштів до бюджету. У період воєнного стану першочерговим завданням держави та центрального банку стає підтримання ліквідності фінансових установ і збереження довіри населення до банківської системи. Для цього застосовуються інструменти рефінансування банків, спеціальні програми підтримки ліквідності та механізми стабілізації фінансового ринку, що дозволяє банкам своєчасно виконувати свої фінансові зобов'язання навіть в умовах суттєвих економічних коливань [79].

Важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності відіграють механізми гарантування депозитів та страхування ризиків, пов'язаних із воєнними, політичними й економічними загрозами. Наявність ефективної системи захисту вкладників сприяє підтриманню довіри населення до фінансових установ та мінімізує ризики масового відтоку коштів із банківської

системи. Особливої актуальності набуває забезпечення фінансової доступності для населення та бізнесу в регіонах, які постраждали від бойових дій. Це передбачає розвиток дистанційного банківського обслуговування, електронних платіжних систем, мобільного банкінгу та спеціальних сервісів для клієнтів у кризових територіях, що дозволяє підтримувати економічну активність навіть за умов обмеженого доступу до фізичних відділень банків.

Поряд із банківським сектором важливе значення для забезпечення фінансової стійкості мають небанківські фінансові установи. Інвестиційні фонди сприяють залученню додаткового капіталу в економіку, страхові компанії забезпечують механізми компенсації ризиків для населення та бізнесу, а фінтех-компанії розширюють доступ до сучасних фінансових послуг і прискорюють проведення фінансових операцій. Сукупність діяльності цих інституцій формує додатковий рівень стабільності фінансової системи, підтримує функціонування економіки та сприяє зменшенню негативного впливу кризових процесів у період воєнного стану [74].

В умовах воєнного стану особливе значення у забезпеченні макрофінансової стабільності належить Національний банк України, який виступає центральним елементом системи грошово-кредитного регулювання та одним із ключових гарантів фінансової безпеки держави. У кризових умовах діяльність центрального банку спрямована насамперед на збереження стійкості національної валюти, підтримання функціонування банківської системи та мінімізацію ризиків дестабілізації фінансового ринку. Одним із пріоритетів монетарної політики є стримування інфляційних процесів і недопущення надмірної емісії коштів, що дозволяє уникнути різкого знецінення гривні та підтримати купівельну спроможність населення.

Водночас важливу роль відіграє забезпечення стабільності валютного ринку шляхом застосування механізмів валютного регулювання, контролю за рухом капіталу та проведення валютних інтервенцій. Такі заходи дозволяють зменшити спекулятивний тиск на валютний курс, підтримати прогнозованість фінансового середовища та створити більш стабільні умови для

функціонування бізнесу й державного сектору. Не менш важливою є координація монетарної та бюджетної політики, оскільки надмірне покриття бюджетного дефіциту шляхом грошової емісії може призвести до поглиблення інфляції та посилення макрофінансових ризиків.

Сучасна фінансова система також дедалі більше орієнтується на розвиток цифрових платіжних технологій та безготівкових розрахунків. Розширення електронних фінансових сервісів сприяє підвищенню прозорості фінансових потоків, зниженню рівня тіньових операцій та мінімізації корупційних ризиків. У воєнний період це має особливе значення, оскільки забезпечує безперервність фінансових операцій навіть в умовах фізичних обмежень або руйнування традиційної інфраструктури.

Цифровізація державного управління та фінансової системи загалом відкриває додаткові можливості для посилення фінансової безпеки держави. Використання сучасних інформаційних технологій дозволяє автоматизувати бюджетні процеси, здійснювати оперативний моніторинг державних витрат та підвищувати ефективність контролю за використанням фінансових ресурсів. Важливу роль у цьому процесі відіграє розвиток електронного урядування та цифрових державних сервісів, зокрема Дія, що забезпечують більш прозору та зручну взаємодію громадян і бізнесу з державними установами.

Перспективним напрямом є впровадження технологій блокчейн у сфері державних закупівель та міжнародних фінансових операцій, що дозволяє підвищити рівень захисту транзакцій, забезпечити незмінність даних і посилити контроль за рухом бюджетних коштів. Паралельно особливого значення набуває кіберзахист фінансової інфраструктури, оскільки у воєнний період фінансові системи стають об'єктом підвищених кібератак. Створення резервних платіжних механізмів та захищених цифрових каналів дозволяє підтримувати безперервність фінансових операцій навіть у надзвичайних умовах. Крім того, активний розвиток фінтех-сектору сприяє розширенню доступу населення та бізнесу до фінансових послуг, підтримує економічну активність і стимулює модернізацію фінансового ринку [80].

Після завершення активної фази воєнних дій фінансова політика держави повинна поступово трансформуватися від антикризової моделі до моделі довгострокового економічного розвитку. Одним із першочергових завдань стане реструктуризація державного боргу з метою зниження боргового навантаження на бюджет та забезпечення фінансової стійкості у післявоєнний період. Водночас особливої актуальності набуде стимулювання інвестиційної діяльності, повернення внутрішнього та зовнішнього капіталу, а також формування сприятливого середовища для розвитку підприємництва та створення нових робочих місць.

Важливим елементом післявоєнної фінансової стратегії є створення спеціалізованих державних фондів відновлення, які забезпечуватимуть цільове фінансування відбудови критичної інфраструктури, модернізації промисловості та підтримки стратегічних секторів економіки. Значний вплив на підвищення фінансової стійкості матиме також посилення інституційної спроможності держави та інтеграція України до європейського фінансового простору. Гармонізація фінансового законодавства з європейськими стандартами сприятиме модернізації системи державного управління фінансами, залученню міжнародних ресурсів та підвищенню ефективності економічної політики.

Окремим перспективним напрямом є розвиток «зеленої» економіки та стимулювання інноваційних інвестицій. Підтримка енергоефективних технологій, відновлюваної енергетики та високотехнологічних виробництв дозволить не лише модернізувати національну економіку, а й підвищити її конкурентоспроможність і стійкість до зовнішніх ризиків у довгостроковій перспективі.

Фінансова стабільність держави безпосередньо впливає і на рівень соціальної безпеки населення. Саме від ефективності фінансової політики залежить здатність держави забезпечувати своєчасну виплату пенсій, соціальної допомоги, підтримку внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій населення. Крім того, важливого значення набуває

формування резервних фондів для реагування на надзвичайні ситуації та реалізація програм підтримки зайнятості й малого бізнесу, що дозволяє підтримувати соціально-економічну стабільність у кризових умовах.

Для забезпечення результативності фінансової політики необхідним є впровадження сучасної системи моніторингу та оцінювання ефективності використання бюджетних ресурсів. Така система повинна базуватися на визначенні чітких показників результативності бюджетних програм, що дозволяють оцінювати ступінь досягнення поставлених цілей і своєчасно коригувати фінансові рішення. Важливу роль у цьому процесі відіграє незалежний аудит, діяльність аналітичних центрів та використання сучасних цифрових технологій аналізу великих масивів даних для прогнозування фінансових ризиків і виявлення потенційних загроз. Автоматизація контролю бюджетних витрат сприяє зменшенню ризиків шахрайства, підвищенню прозорості фінансової системи та забезпеченню більш ефективного використання державних ресурсів.

Таким чином, забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану потребує комплексної та системної державної політики, яка поєднує оперативні антикризові заходи із реалізацією довгострокових структурних реформ. Ключовими складовими такої стратегії є ефективне управління бюджетними ресурсами, підтримання монетарної стабільності, удосконалення податкової системи, зміцнення фінансових інституцій та активне впровадження цифрових технологій. Лише за умов комплексного підходу держава зможе забезпечити стійкість фінансової системи, ефективно протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам та сформувати надійну основу для післявоєнного економічного відновлення.

ВИСНОВКИ

У процесі проведеного дослідження було комплексно проаналізовано особливості забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану, розкрито зміст цієї економічної категорії, визначено сучасні підходи до її оцінювання та окреслено напрями підвищення стійкості фінансової системи в кризових умовах. Отримані результати свідчать про досягнення поставленої мети та виконання основних завдань дослідження, а також підтверджують його наукову й прикладну значущість.

У ході роботи було поглиблено трактування поняття «фінансова безпека держави», яке запропоновано розглядати як комплексний стан захищеності фінансової системи від внутрішніх та зовнішніх ризиків, здатний забезпечити стабільне функціонування бюджетної, банківської та грошово-кредитної сфер, а також гарантувати виконання державою соціальних, економічних і оборонних функцій. Такий підхід дозволив сформулювати цілісне бачення фінансової безпеки як інтегрованої системи, що охоплює макроекономічну рівновагу, стійкість державних фінансів, ефективність фінансових інституцій та довіру до національної валюти.

У роботі також узагальнено та систематизовано основні методологічні підходи до оцінювання фінансової безпеки держави. Особливу увагу приділено індикаторним методам, заснованим на використанні порогових значень макроекономічних показників, зокрема рівня бюджетного дефіциту, інфляції, державного боргу та міжнародних резервів. Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану традиційні кількісні індикатори мають доповнюватися якісним аналізом ризиків, пов'язаних із руйнуванням інфраструктури, скороченням інвестиційної активності, впливом капіталу та зростанням фінансової невизначеності. У зв'язку з цим запропоновано застосування комбінованого підходу, який поєднує статистичні методи оцінювання з експертним аналізом, що дозволяє більш адекватно оцінювати реальний стан фінансової безпеки у кризових умовах.

Результати дослідження засвідчили, що вплив воєнного стану на фінансову систему України має комплексний характер і охоплює практично всі складові фінансової безпеки. Встановлено тенденцію до поглиблення бюджетного дефіциту, зростання державного боргу, скорочення дохідної бази бюджету та посилення залежності від зовнішніх джерел фінансування. Водночас міжнародна фінансова підтримка стала важливим стабілізаційним чинником, який дозволив забезпечити фінансування оборонних і соціальних видатків та уникнути критичної дестабілізації державних фінансів. Разом із тим надмірна залежність від зовнішньої допомоги може створювати ризики для фінансового суверенітету держави у довгостроковій перспективі.

Проведений аналіз дозволив визначити, що найбільш уразливою складовою фінансової безпеки в умовах війни залишається бюджетна сфера. Постійне зростання оборонних витрат, поєднане зі зменшенням бюджетних доходів, посилює потребу у внутрішніх та зовнішніх запозиченнях. У зв'язку з цим важливого значення набуває впровадження програмно-цільового методу бюджетування, посилення прозорості використання державних ресурсів, удосконалення механізмів фінансового контролю та розширення громадського моніторингу бюджетних процесів.

Окрему увагу в дослідженні приділено проблемам боргової безпеки держави. Встановлено, що навіть за умов активної підтримки міжнародних партнерів існують значні ризики накопичення надмірного боргового навантаження у післявоєнний період. Поєднання високого рівня державного боргу та уповільненого економічного зростання може створити загрозу формування боргової залежності. З огляду на це обґрунтовано доцільність реструктуризації окремих зовнішніх зобов'язань, розвитку внутрішнього ринку державних запозичень та розширення використання воєнних облігацій як інструменту мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів.

Дослідження міжнародної фінансової підтримки Україна показало, що допомога з боку Міжнародний валютний фонд, Європейський Союз, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку та урядів країн-партнерів

стала ключовим чинником підтримання макрофінансової стабільності. Водночас доведено необхідність підвищення прозорості використання міжнародної допомоги, запровадження механізмів публічної звітності та систематичного моніторингу ефективності реалізації фінансових програм. Перспективним напрямом визначено перехід від переважно короткострокової фінансової підтримки до довгострокових інвестиційних програм, орієнтованих на структурне відновлення економіки держави.

Проведений порівняльний аналіз зарубіжного досвіду забезпечення фінансової безпеки в умовах воєнних загроз дозволив сформулювати такі висновки та рекомендації для України щодо напрямів оптимізації забезпечення фінансової безпеки України в умовах воєнного стану.

По-перше, не існує єдиної «воєнної моделі» фінансової безпеки. Ефективність залежить від початкових умов (рівень боргу, глибина ринку, членство в союзах), а не від набору інструментів. Україна може запозичити принципи, але не форми.

По-друге - внутрішня глибина фінансового ринку - стратегічний ресурс, важливіший за будь-який зовнішній кредит. Мобілізація внутрішніх заощаджень через «Облігації перемоги» є першочерговим завданням зниження зовнішньої фінансової залежності України.

По-третє - Польська «escape clause» і балтійський досвід поступового нарощування оборонних видатків доводять, що законодавче закріплення мінімального % ВВП на оборону і бюджетне правило з воєнним винятком є умовою передбачуваного фінансування ЗСУ і майбутнього членства в ЄС.

По-п'яте, боргова стійкість України потребує трипрограмного підходу, а саме реструктуризація поточного боргу (переговори з кредиторами), залучення «нових грошей» (ССФ, ФВО), та поступова фіскальна консолідація після стабілізації воєнної ситуації - відповідно до вимог МВФ і ЄС.

По-шосте, критична оцінка обмежень адаптації - необхідна умова реалізму. Ізраїльська модель недосяжна за глибиною ринку, балтійська - за часовим горизонтом, корейська - за масштабом суверенного фонду. Адаптація

можлива лише на рівні принципів: прозорість, довгостроковість, інституційна незалежність.

Узагальнення результатів дослідження дало змогу зробити висновок, що в умовах воєнного стану фінансова політика держави має бути спрямована не лише на акумулювання ресурсів для оборонних потреб, а й на забезпечення макрофінансової стабільності, стримування інфляційних процесів, підтримання платоспроможності держави та збереження довіри до банківської системи. Це потребує узгоджених дій уряду та Національного банку України у сфері валютного регулювання, контролю інфляції, підтримання ліквідності банківського сектору та координації фіскальної й монетарної політики.

За результатами дослідження також визначено ключові напрями вдосконалення системи фінансової безпеки держави. До них віднесено підвищення ефективності бюджетного управління, модернізацію податкової системи з метою підтримки підприємницької діяльності, розвиток внутрішніх джерел фінансування, посилення банківського нагляду, цифровізацію фінансових процесів та поглиблення інтеграції України до європейського фінансового простору. Важливе значення у цьому контексті має підвищення рівня фінансової прозорості та підзвітності органів державної влади, що сприятиме зміцненню довіри як громадян, так і міжнародних партнерів.

Особливу роль у зміцненні фінансової безпеки відіграє цифровізація системи державних фінансів. Використання інструментів електронного урядування, інтегрованих інформаційних платформ та блокчейн-технологій у сфері державних закупівель і податкового адміністрування дозволить мінімізувати корупційні ризики, підвищити ефективність використання бюджетних ресурсів та забезпечити оперативний контроль за фінансовими потоками навіть в умовах кризових викликів.

У роботі доведено, що фінансова безпека повинна розглядатися як одна з базових складових національної безпеки держави, оскільки вона безпосередньо пов'язана з економічною, соціальною, енергетичною та інформаційною безпекою. Саме тому забезпечення фінансової стабільності

має залишатися стратегічним пріоритетом державної політики як у період воєнного стану, так і на етапі післявоєнного відновлення.

Крім того, обґрунтовано доцільність створення спеціалізованого Державного фонду економічного відновлення, який міг би акумулювати грантові кошти, міжнародні кредити, донорську допомогу та приватні інвестиції для фінансування відбудови інфраструктури, підтримки малого та середнього бізнесу, розвитку інноваційних секторів економіки та стимулювання структурної модернізації держави. Такий інституційний механізм здатний стати ключовим елементом післявоєнної фінансової реконструкції країни.

Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити висновок, що Україна, попри масштабні виклики воєнного часу, демонструє здатність адаптувати фінансову систему до умов глибокої кризи. Подальше зміцнення фінансової безпеки має базуватися на послідовності реформ, підвищенні ефективності управління державними фінансами, активному впровадженні цифрових технологій та розширенні співпраці з міжнародними партнерами. Реалізація цих заходів створить необхідні передумови для економічного відновлення, забезпечення макрофінансової стабільності та формування основ сталого розвитку держави у післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський О. І. Фінансова безпека : монографія. Київ : Фенікс, 1999. 338 с.
2. Бінько І. Ф., Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. Київ : НІСД, 1997. 144 с
3. Мунтіян В. І. Теоретичні засади економічної безпеки. Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України : матеріали круглого столу (Київ, 1 листопада 2000 р.). Київ, 2001. С. 53–57.
4. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств. Київ : Знання, 2010. 63 с.
5. Пасінович І., Гутак В. Фінансова безпека як складова економічної та корпоративної безпеки: теоретичний аспект. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 58. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3286>
6. Мельник С. І. Методологічні засади управління фінансовою безпекою підприємств : дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.02. Львів, 2020. 490 с.
7. Полторак А. С. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації: теорія, методологія та практика : монографія. Миколаїв : МНАУ, 2019. 463 с.
8. Богма О. С. Сутність бюджетної безпеки в системі забезпечення національних інтересів. Економіка та суспільство. 2016. Вип. 4. С. 282–285. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/4_ukr/46.pdf
9. Кубах Т. Г. Боргова безпека України: теоретична та практична складова. Ефективна економіка. 2022. Вип. 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2022/97.pdf
10. Попов О. Г. Теоретичні основи забезпечення банківської безпеки держави. Економіка, управління та адміністрування. 2023. Вип. 3(105). С. 195–202. URL: <https://ema.ztu.edu.ua/article/view/288318>

11. Філіпенко Т. В. Валютна безпека держави в умовах світової глобалізації. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. Вип. 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=219>
12. Закревська Л. М. Інвестиційна безпека як складова економічної безпеки. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1b23cac9-047d-4ae9-9e5d-d1d7c7e45e34/content>
13. Куліш А. Сутність поняття «податкова безпека». 2021. URL: <https://old.legalhorizons.com.ua/uk/journals/vip-24-37-2020/sutnist-ponyattya-podatкова-bezpeka>
14. Поняття грошово-кредитної безпеки. URL: <https://studfile.net/preview/10629937/page:9/>
15. Григорова-Беренда Л. Зовнішньоекономічна безпека: сутність та загрози. Проблеми економіки. 2010. Вип. 2. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2010-2_0-pages-39_46.pdf
16. Вайзер Д. І. Концептуальні підходи щодо сутності та методів оцінки фінансової безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2014. Вип. 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3689>
17. Милка А. С., Артеменко Л. П. Світовий досвід забезпечення економічної безпеки. URL: <https://confmanagement-proc.kpi.ua/article/view/279679>
18. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія. Київ : КНТЕУ, 2004. 759 с.
19. Длугопольський О. В. Фінансова безпека держави в умовах воєнного стану: виклики та пріоритети. Світ фінансів. 2023. № 2 (75). С. 8–27. DOI: 10.35774/sf2023.02.008
20. Індекс Мінфін <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/assets/>
21. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія. Київ : КНТЕУ, 2001. 309 с.

22. Вороненко В. І. Методологічні підходи до оцінки фінансової безпеки держави. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. № 4 (8). С. 236–244.
23. Гуцул І. А. Науково-методичні підходи до оцінювання фінансової безпеки держави та їх характеристика. Наука і техніка сьогодні. 2023. № 7 (21). С. 290–302. DOI: 10.52058/2786-6025-2023-7(21)-290-302
24. Коломієць Г. М., Красота О. В. Особливості забезпечення фінансової безпеки України в умовах повномасштабної агресії. Бізнес Інформ. 2023. № 4. С. 121–128. DOI: 10.32983/2222-4459-2023-4-121-128
25. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
26. Гуцул І. А. Інтегральний показник фінансової безпеки держави: методичні аспекти побудови. Економіка та суспільство. 2022. № 45. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-45-50
27. Radionova I., Zubenko V. Fiscal Security of Ukraine under Wartime Conditions: Threats and Stabilization Instruments. Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice. 2023. Vol. 3 (50). P. 177–188. DOI: 10.55643/fcaptp.3.50.2023.4060
28. Лук'яненко І. Г. Системне моделювання показників фінансової стійкості України. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 584 с.
29. Федосов В. М., Львовчкін С. В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями. Київ : КНЕУ, 2002. 387 с.
30. Зверяков М. І. Фінансова стійкість банківської системи України: оцінка і напрями забезпечення. Одеса : Астропринт, 2014. 484 с.
31. Umantsiv Y., Minska O., Umantsiv H. Financial Security of Ukraine under Wartime: Assessment Methods and Priority Directions. Financial and Credit

Activity: Problems of Theory and Practice. 2023. Vol. 4 (51). P. 89–102. DOI: 10.55643/fcaptp.4.51.2023.4134

32. IMF. Financial Soundness Indicators Compilation Guide. Washington D.C. : International Monetary Fund, 2019. 338 p. URL: <https://www.imf.org/en/Data/Statistics/FSI-guide>

33. Шлемко В. Т., Зінченко І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. Київ : НІСД, 1997. 144 с.

34. Dreher A., Sturm J.-E., Ursprung H. The impact of globalization on the composition of government expenditures. Public Choice. 2008. Vol. 134. P. 263–292. DOI: 10.1007/s11127-007-9223-4

35. Лукьянова В. В. Стохастичне моделювання та управління ризиком фінансової безпеки. Хмельницький : ХНУ, 2007. 357 с.

36. Кузнєцова А. Я. Методологія стрес-тестування фінансової безпеки банківського сектору. Фінанси України. 2020. № 3. С. 30–47. DOI: 10.33763/finukr2020.03.030

37. Claessens S., Kose M. A. Financial Crises: Explanations, Types and Implications. IMF Working Paper WP/13/28. Washington D.C., 2013. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp1328.pdf>

38. World Bank. Financing Ukraine's Recovery: Challenges and Opportunities. Washington D.C. : World Bank, 2023. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/39728>

39. Корпан О. В. Методи оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2017. Вип. 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5401>

40. Сніщенко Р. Г. Індикатори фінансової безпеки як компоненти моніторингу учасників фінансового ринку. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/4.pdf

41. МВФ та Світовий банк підтримують Україну у зміцненні антикорупційної системи: результати робочого візиту команди НАЗК до США. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/mvf-ta-svitovyy-bank-pidtrymuyut-ukrainu-u->

[zmitsnenni-antykorupsiynoi-systemy-rezultaty-robochogo-vizytu-komandy-nazk-do-ssha/](#)

42. Ситник Н. С. Бюджетна безпека України: загрози та напрями її зміцнення. Гроші, фінанси та кредит. 2020. URL: https://bses.in.ua/journals/2018/34_2018/37.pdf

43. Макачук І. М., Виноградня В. М., Малишко В. В. Оцінка та шляхи забезпечення бюджетної безпеки України. Економіка та суспільство. 2017. Вип. 12. С. 560–565. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/93.pdf

44. Відкритий бюджет URL: <https://openbudget.gov.ua/debt/state?class=creditors>

45. Бюджет. МФУ URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698

46. Офіційний сайт МФУ URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>

47. Король К. І., Батюк Л. В., Гарбінська-Руденко А. В. Сучасні загрози бюджетній безпеці України: правовий аспект. Адміністративне право і процес. 2025. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/333756>

48. Оцінка стану державного боргу та ключові напрями підвищення рівня боргової безпеки України : аналітична записка. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ocinka-stanu-derzhavnogo-borgu-ta-klyuchovi-napryami-pidvischennya-rivnya>

49. Фатюха Н. Г., Жкравльова Т. І. Аналіз боргової безпеки України. Ефективна економіка. 2017. Вип. 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5816>

50. Державний борг України: динаміка та напрями управління. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/derzhavniy-borg-ukrayini-dinamika-ta-napryami-upravlinnya>

51. Уткіна М. С. Виклики та перспективи міжнародної співпраці у сфері здійснення фінансового моніторингу. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/45.pdf>

52. Тарасовський Ю. Товарообіг України у 2024 році зріс на 13%. Найбільші торгові партнери – Китай та Польща. 2025. URL: <https://forbes.ua/news/tovaroobig-ukraini-u-2024-rotsi-zris-na-13-naybilshi-torgovi-partneri-kitay-ta-polshcha-07012025-26082>
53. NATO. Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2025). Brussels: NATO, June 2025. URL: <https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/finance/def-exp-2025-en.pdf>
54. Reuters. Israel's War Spending in 2024 Lifts Debt Burden to 69% of GDP. 21 January 2025. URL: <https://www.usnews.com/news/world/articles/2025-01-21/israels-war-spending-in-2024-lifts-debt-burden-to-69-of-gdp>
55. IMF. Poland: Staff Concluding Statement of the 2024 Article IV Mission. October 17, 2024. URL: <https://www.imf.org/en/news/articles/2024/10/17/cs-poland-2024>
56. Bank of Korea. Korea's International Reserves. December 2025. URL: <https://www.bok.or.kr/eng/main/contents.do?menuNo=400196>
57. Міністерство фінансів України <https://mof.gov.ua/uk/>
58. Махно О. Обсяги міжнародної допомоги Україні 2022–2024 рр. 2025. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2025/06/2022-2024.html>
59. The Jerusalem Post. Israel's war spending in 2024 lifts debt burden to 69% of GDP. January 2025. URL: <https://www.jpost.com/business-and-innovation/article-838591>
60. Al Habtoor Research Centre. Defence Economies at War: National Budget Stress. April 2026. URL: <https://www.habtoorresearch.com/programmes/defence-economies-war-budget-stress/>
61. Statista. Military Expenditure Share of GDP in Israel 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/810433/ratio-of-military-expenditure-to-gross-domestic-product-gdp-israel/>

62. Notes from Poland. Poland requests 'escape clause' from EU fiscal rules to boost defence spending. April 30, 2025. URL: <https://notesfrompoland.com/2025/04/30/poland-requests-escape-clause-from-eu-fiscal-rules>
63. Atlantic Council. The EU needs to adapt its fiscal framework to the threat of war. July 2024. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-eu-needs-to-adapt-its-fiscal-framework-to-the-threat-of-war/>
64. Bruegel. Should the EU's fiscal rules bend to accommodate the defence transition? 2024. URL: <https://www.bruegel.org/analysis/should-european-unions-fiscal-rules-bend-accommodate-defence-transition>
65. Heritage Foundation. Is NATO Sticking to Its New Defense Spending Goals? September 5, 2025. URL: <https://www.heritage.org/global-politics/commentary/nato-sticking-its-new-defense-spending-goals>
66. Daily Signal. The Baltics' Model for NATO Defense Spending. November 20, 2025. URL: <https://www.dailysignal.com/2025/11/20/baltic-states-leading-by-example-in-defense-spending/>
67. Estonia Ministry of Defence. Baltic defence ministers reiterated commitment to 5% GDP. May 23, 2025. URL: <https://www.globalsecurity.org/military/library/news/2025/05/mil-250523-estonia-mod01.htm>
68. Central Banking. Managing the tides: Korea's foreign reserve diversification. May 2024. URL: <https://www.centralbanking.com>
69. Global SWF. KIC (South Korea) - Fund Profile. 2024. URL: <https://globalswf.com/fund/KIC>
70. Congress Research Service. Estonia, Latvia, and Lithuania: Background and U.S.-Baltic Relations. December 20, 2024. URL: https://www.congress.gov/crs_external_products/R/PDF/R46139/R46139.9.pdf
71. Al Jazeera. How much is each NATO country spending on its military in 2024? July 11, 2024. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2024/7/11/how-much-does-each-nato-country-spend-in-2024>

72. European Commission. EU National Medium-Term Fiscal-Structural Plan: Poland. Brussels: EC, 2024. URL: <https://economy-finance.ec.europa.eu>
73. Munich Security Conference. Defence Budgets: Chapter 2 - Defense Sitters, MSR Special Edition on European Defence. MSC, 2023. URL: <https://securityconference.org/en/publications>
74. Бондаренко А. І. Механізми забезпечення фінансової безпеки України. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/24.pdf
75. International humanitarian law and the challenges of contemporary armed conflicts. URL: <https://international-review.icrc.org/articles/reports-and-documents-ihl-and-the-challenges-of-contemporary-armed-conflicts-927>
76. Лісецька Л. Фінансова безпека держави в умовах воєнного стану. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/77/1100.pdf>
77. Давиденко Н., Гордей О., Скрипник Г., Новицька О. Загрози фінансовій безпеці держави в умовах воєнного стану. Збірник наукових праць Державного податкового університету. 2025. Вип. 1. С. 30–37. URL: <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/collectioneconomy/article/view/594>
78. Lobodina Z., et al. Public Finance Management in the Context of Countering Wartime Risks. Herald of Economics. 2024. Vol. 4. P. 8–28. URL: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/htneu/article/view/1517>
79. Interbudgetary relations in the system of budget regulation. Economic Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University. 2024. Vol. 4(36). P. 57–65.
80. Fiscal Policy: Taking and Giving Away. URL: <https://www.imf.org/en/publications/fandd/issues/series/back-to-basics/fiscal-policy>

Додаток 1

Таблиця 1

Ключові показники фінансової безпеки України у 2021–2025 рр.

Показник	2021	2022	2023	2024	2025
Рівень державного боргу до ВВП, %	49,0	77,7	84,4	90,4	110,0
Дефіцит державного бюджету, % ВВП	3,4	17,6	20,4	17,7	19,0
Дефіцит державного бюджету, трлн грн	0,20	0,93	1,34	1,36	1,80
Міжнародні резерви НБУ, млрд дол. США	30,9	28,5	40,5	43,7	45,0
Рівень інфляції (грудень до грудня), %	10,0	26,6	5,1	12,0	13,5
Номинальний ВВП, трлн грн	5,46	5,28	6,57	7,67	7,97
Офіційний курс грн/дол. США (середній)	27,3	36,6	36,6	38,0	41,5
Частка зовнішнього боргу у структурі держборгу, %	60,5	62,6	69,4	72,2	75,0
Міжнародна фінансова допомога, млрд дол. США	7	32,1	45	50	55
Рівень золотовалютного покриття імпорту, місяців	4,2	3,1	5,2	5,6	5,8